

Мег гл.

ПСИХОЛОГИЯ

6'81

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

акад. С. Гановски — главен редактор
член-кореспондент проф. Г. Пирьов —
зам.-главен редактор, д-р на псих. науки
проф. Ф. Генов — отговорен секретар,
ст. н. с. Ас. Петков, ст. н. с. к. п. н. Тр.
Трифонов, Хр. Кастандичев

Редакция: София, стадион „В. Левски“
86-51, в. 477

Дадена за набор на 10. XI. 1981 г.

Подписана за печат на 15. XII. 1981 г.

Печатница „Т. Димитров“ — София,
кор. 7527

ОРГАН НА ДРУЖЕСТВОТО НА
ПСИХОЛОЗИТЕ В БЪЛГАРИЯ
КОЛЕКТИВЕН ЧЛЕН НА СНР

6 — 1981

ГОДИНА IX

СЪДЪРЖАНИЕ

1. П. БЛИЗНАКОВ — Влияние на Великата октомврийска социалистическа революция върху класовата психика на българския пролетариат 346

Педагогическа и възрастова психология

2. Т. ЯНКОВА — За психологическите предпоставки при музикалното обучение 351
3. СТ. ЖЕКОВА — Моделирането като метод в изследването на учителската професия 356
4. Т. ДЕЛЧЕВА — Нагледно-образно мислене и творчество 360

Психология на труда

5. К. КОСТОВ — Опит за построяване на структурно-функционален модел на системата памет-мислене 365
6. ИВ. КУСЕВ — Относно регулирането на социално-психическия климат в трудовия колектив 371

Медицинска и спортна психология

7. С. ПЕНЧЕВА — Латерална асиметрия на церебралните хемисфери при възприемане на букви 380

История на психологията

8. * * * — Чл.-кореспондент проф. Генчо Пиръев — виден български психолог и педагог 386

Рецензии

9. Г. ПИРЬОВ — За някои проблеми на психологията на възприятието 395
10. ИВ. ПАСПАЛАНОВ — Личност и мотивационна регулация на дейността 398

Научен живот

11. * * * — V световен конгрес по спортна психология 401
12. Б. ДЕСЕВА — Пета среща на психолозите от Дунавските страни

PSYCHOLOGY

Official journal of the Bulgarian Society of Psychology
Sofia, V. Levski Stadium

ВЛИЯНИЕТО НА ВЕЛИКАТА ОКТОМВРИЙСКА СОЦИАЛИСТИЧЕСКА РЕВОЛЮЦИЯ ВЪРХУ КЛАСОВАТА ПСИХИКА НА БЪЛГАРСКИЯ ПРОЛЕТАРИАТ

П. БЛИЗНАКОВ

Победата на Великата октомврийска социалистическа революция предизвика дълбок прелом в общественото съзнание на широките народни маси от всички страни и чувствително измени структурата на класовото съзнание на световния пролетариат — както неговата идеология, така и психиката му. Като осъществи за първи път идеалите на работническото движение за победа на социалистическата революция, руският пролетариат предизвика у трудещите се много нови и силни преживявания, прилив на революционни пориви и увлечения, запали нови надежди и стремежи в тяхното съзнание, засили тяхната жертвоготовност. Чрез своята класова психика широките пролетарски маси по-бързо и по-цялостно усвояваха идеите на Великия октомври.

В. И. Ленин високо оцени социално-психическото овладяване на октомврийските уроци от световния пролетариат. „Руският пример, пише той, показва на всички страни нещо, и то твърде съществено от тяхното неизбежно и недалечно бъдеще. Съзнателните работници отдавна разбраха това, а в повечето случаи не толкова разбраха, подчертава Ленин, отколкото доволиха, усетиха това със своя инстинкт на революционна класа“ (1).

Развита на определена степен от прежните етапи на класовите борби, социалната психика на българския пролетариат беше подложена на интензивно влияние на идеите и психиката на Великия октомври. И в това направление Ленин изтъква главното, международно значение на Октомврийската революция, разбирана в тесния смисъл на думата.

Със своята победа руският пролетариат показва на световното работническо движение най-важните психически качества, необходими за победата над буржоазията — самообладание, дисциплина, твърдост, непреклонност и единство на волята. По законите на социално-психическото влияние тези черти бързо се пренасяха в съзнанието на световния пролетариат. Това влияние особено дълбоко проникваше в психиката на българския пролетариат.

БРСДП (т. с.) беше главният идеен проводник на влиянието на Великата октомврийска социалистическа революция в България. Тя първа и най-дълбоко преживя психически победата на руския пролетариат. Своята радост и възторг тя предаваше на широките трудещи се маси. С уроците на Октомврийската революция българските марксисти усилиха идеологическата си работа за изкореняване на редица дребнобуржоазни черти в психиката на българския пролетариат, остатък от неговото минало. Това бяха покорността и примирението с нищетата и безправието, в което ги беше хвърлила буржоазията, индивидуализъм, неорганизираност и т. н. „Доста благодущие и безсмислено покорство“ (2) пише ЦК в позива към трудещите се по повод победата на Октомврийската революция и изтъквайки „примера на руските братя“, партията зовеше народа да покаже, че „не се е примирил със своето

тежко положение, че той, напротив, се вдига на нозе и няма да допусне щото по-нататък към него да се обръщат като към безправен роб“.

Действително българските работници посрещнаха Великия октомври най-напред с чувствата на своята класова психика. Още на 7. XII. 1917 г. в големите градове на страната станаха масови публични събрания, които „акламираха с ентузиазъм“ большевишката революция — пише Д. Благоев. Така, наред с нарастващото недоволство, в психическия строй на българския пролетариат се появи и ново настроение — възторгът от победата на Великата октомврийска социалистическа революция. „Въодушевлението от победата на руския пролетариат и от създаването на първата работническо-селска държава беше безгранично. . . Октомврийската революция окуражи работническо-селските маси“ (3).

Възторгът и смелостта станаха основни черти в психическата нагласа на българския пролетариат след Октомврийската революция и неговата психика се превръщаше все по-определено в революционна класова психика.

Основателят и ръководителят на партията на българските революционни марксисти Д. Благоев, който внимателно следеше развитието на работническото движение, улови този процес и дълбоко и убедително разкри неговата теоретическа дълбоchina още в първата следвоенна книжка на списание „Ново време“ (4). „Тази именно велика революция, писа той, която е известна под името большевишката революция, тури началото на новия свят. Тя е, която днес внася в целия стар свят дълбок преврат в психологията и съзнанието, в чувствата и понятията, особено в психологията и съзнанието на грамадни народни маси. . . Тя е, която днес буди съзнанието и подклажда революционния пламък у поробените. . . и ги прави не съвсем такива, каквито изглеждаха до вчера.“ (5). Новото в съзнанието на тези маси Д. Благоев виждаше в прераждането на тяхната психика, която под влиянието на Великия октомври се изпълваше с революционно-преобразователен дух.

Влиянието на Великата октомврийска социалистическа революция върху психиката на българския пролетариат е многопланово и многопосочено. Като исторически факт то се превръща в обективен фактор за извършване на прелом в социалната психика на българския пролетариат в края на Първата световна война. Нейното дело и идеи се отразяват дълбоко върху настроенията и чувствата на пролетарските маси.

Психическото съдържание на класовото съзнание на пролетариата се формира върху основата на неговите социални потребности. Най-елементарната от тях е създаване на човешки условия на живот и труд и зачитане на човешкото му достойнство. Тя изискваше от пролетариата да води борба за подобряване на своето икономическо положение в рамките на капитализма. Това ограничаване на класовата борба формираше и психическата му нагласа към приспособленчество, покорност или недоволство. Неразвита, тази психика често се превръщаше в раболепие, предателство, стихийно бунтарство или паника.

Октомврийската революция обогати потребностите и на българския пролетариат, като ги издигна на равнището на най-високата от тях — потребността от социално равенство в обществото. Усвоена, тази потребност издигаше борбата за ограничаване на експлоатацията в борба за премахване на капитализма като система. Върху тази основа и социалната психика на българския пролетариат придобиваше революционно преобразователен характер.

Великата октомврийска социалистическа революция изостри борческото

настроение на българския пролетариат. „Примерът на руския пролетариат е заразителен“, писа Д. Благоев (6). Този пример разрушаваше покорността и насочваше недоволството към революционна борба. Пролетарското настроение беше облъхано с оптимизма на победилия Октомври. То ставаше главният механизъм за пренасочване на пролетарските отряди към различните фронтове на класовата борба в страната. Настроението свързваше „историята на състоянието“ на масите с „историята на събитията“, които те творяха. Под влиянието на Великия октомври отделните революционно-оптимистични настроения на пролетариата се превръщаха в дълбоко умонастроение, което поддържаше висок психически тонус на класата.

Октомврийската революция се отрази пряко и силно върху развитието на социалните чувства на българския пролетариат: чувство за хуманност и класова принадлежност, за солидарност и взаимопомощ, на патриотизъм и интернационализъм и т. н. Самочувствието на българския пролетариат като историческа класа се повиши. Нарасна и чувството ѝ за отговорност за съдбата на страната и върху тази основа се разви нейният патриотизъм. Усили се чувството ѝ на равностойност с другите класи, чувството на пролетарска гордост и др. Именно в развиращите се остри класови битки в следвоенната революционна криза българската работническа класа започна да се чувствува социално равна с буржоазията с това, че можеше да ѝ се противопоставя по най-важния въпрос на обществения живот — въпроса за властта. По този начин Октомврийската революция постави началото на един по-богат чувствен комплекс в психиката на българския пролетариат, чието ядро бяха политическите чувства.

Великата октомврийска социалистическа революция укрепи и разви класовия инстинкт и у българския пролетариат. „Масите по едно здраво инстинктивно чувство, писа Д. Благоев, много добре схващат, че комунистическата революция в България зависи от задружното действие на пролетариата с пролетариата от другите страни. И това здраво чувство го кара да вярва в революцията и да се радва на всеки ѝ успех.“ (7). Така в психиката на българския пролетариат се усили процесът на напластването на интернационализации чувства, които се вкореняваха в класовия му инстинкт. Изменяше се съотношението между националното и интернационалното в емоционалния строй на българския пролетариат.

Върху волята на българския пролетариат Октомврийската революция действуваше като закалка. Тя укрепи познатите черти на непреклонност, решителност и твърдост и придаде на класовата пролетарска воля революционна целеустременост. Укрепна издръжливостта на широките пролетарски маси в класовите битки. Класовата дисциплина като израз на революционната воля на пролетариата обхващаше нови слоеве и придобиваше съзнателен характер. Българската комунистическа партия целенасочено формираше тази важна черта на класовата социална психика. По значение тя поставяше волята наред с идеологията в развитието на пролетариата. Своята основна задача Българската комунистическа партия формулираше като задача „... да изработва у масите революционно съзнание и да развива у тях революционна воля“ (8).

Победата на руския пролетариат възпламени с нова сила вярата на българското работничество в близкото социалистическо бъдеще на страната: в собствените му сили, в марксистко-ленинската теория, в неговия авангард — Комунистическата партия. Социализмът стана първостепенна ценност, а

революцията — най-авторитетният акт в системата на духовното богатство на българския пролетариат. На преден план излязоха политическите ценности, усвоявани под влиянието на Великия октомври. Победилата революция, реализирала основните идеи на марксизма-ленинизма, превръщаща тази вяра в дълбоко убеждение. „Само по себе си се разбира, пише Д. Благоев, че в такова дело, каквото е комунизмът, без вяра и без „сърце“, т. е. без любов не е възможно. Обаче вярата и „сърцето“, непроизходяща от дълбочината на убеждението, лесно изфирясва и са твърде иенадеждни източници за неизчерпаема енергия“ (9). Вярата на пролетариата получи богата идеологическа основа.

Великата октомврийска революция силно повлия и върху сътношението между стихийността и съзнателността при формирането на социалната психика на българския пролетариат. Разшириха се рационалните елементи в психиката на пролетариата. Той доби нови, и то реални представи за организацията и хода на революцията, за първата социалистическа държава. Изживяваше се романтизъмът за мирния период на капиталистическото развитие и се утвърждаваше реализмът в мисловната му нагласа. Това водеше към създаване на по-дълбоки връзки на психиката на пролетариата с идеологията на ленинизма. Ограничаваше се стихийността в борбата на масите, пораждана от тежкото им положение. Рационалните елементи в психиката усиливаха интелектуалната мощ на класата. Българският пролетариат повиши своята любознателност, интереса си към теоретическото мислене. Преодоляваше се фатализъмът като наследство от дребнобуржоазния му произход и той започваше да търси оптимални решения на своето бъдеще.

Великата октомврийска социалистическа революция обогати образа и разшири кръга на революционния тип пролетарска личност. В пролетарските редици силно намаля броят на еснафските, бунтарските и лумпенизираните личности. Измени се структурата на социалния тип личности сред пролетариата. Българската комунистическа партия заработи в тази насока още в края на войната. „Преди всичко необходимо е нашата партия постоянно да уяснява новите чувства и да закрепва социалистическото съзнание на безимотните и малоимотни селяни“ пише ЦК в окръжно № 7 още на 4. II. 1919 г. С уясняване на новите чувства, възникнали под влиянието на тежкото положение на трудещите се и примера на руския пролетариат, Българската комунистическа партия изработваше единна психика на българския пролетариат като важна страна в неговото класово съзнание.

Преживяната от българския пролетариат богата гама от революционни настроения и социални чувства, интелектуални и волеви процеси дълбоко се зкорениха в неговата класова психика, измениха структурата ѝ и станаха нейна същностна черта. Именно тази революционна психика придае на класовите борби в България не само индивидуално-неповторима форма, но и ги направи изключително богати и многообразни по съдържание.

Класовата психика на българския пролетариат беше издигната на нова висота, която съответствуваща на историческите му задачи — да овладее великите идеи на ленинизма и да извърши социалистическа революция в България. Българската комунистическа партия високо ценеше психическата готовност на пролетариата за съзряването на социалистическата революция. „Нейният парлив дъх се чувствува вече, пише Д. Благоев, нейните симптоми са налице не само в икономиката, но и в психиката на масите“ (10). Тази

психика стана основа на неговата идеологическа и политическа активност, с която извърши победоносната социалистическа революция на 9 септември 1944 година.

ЛИТЕРАТУРА

1. В. И. Ленин, Съч., т. 31, с. 6. 2. БКП в резолюции и решения, т. I, с. 423.
3. Г. Димитров, Съч. т. 8, с. 399. 4. Д. Благоев, Съч. т. 18, с. 404. 5. Д. Благоев, Съч. т. 18, с. 407. 6. Д. Благоев, Съч. т. 18, с. 411. 7. Д. Благоев, Съч. т. 18, с. 514. 8. БКП в резолюции и решения, т. II, с. 195. 9. Д. Благоев, Съч. т. 19, с. 211. 10. Д. Благоев, Съч. т. 18, с. 423.

THE EFFECTS OF THE GREAT OCTOBER SOCIALIST REVOLUTION UPON THE CLASS PSYCHIC OF BULGARIAN PROLETARIAT

P. Bliznakov

In the Great October Socialist Revolution the Russian working people revealed many psychic traits necessary for the victory upon bourgeoisie — selfcontrol, discipline, firmness, inflexible and unite will-power a. o. A transfer of these qualities was soon effectuated to the consciousness of the proletarians all over the world, and especially in Bulgaria. Bulgarian communists first experienced psychically the victory of the Russian working people: thier optimism, the need of social equality, high psychic tone, feeling of responsiveness, feelings of equal rights with the other classes, proletarian will-power and purposefulness, ideologically based beliefs, realistic thinking, new social type of personality make-up, revolutionary mood and way of thinking etc. The formation of a new class psychic under the influence of the Great October Socialist Revolution was an important preparation of the Bulgarian working class for carrying out the Bulgarian socialist revolution some decades later.

Педагогическа и възрастова психология

ЗА ПСИХОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРЕДПОСТАВКИ ПРИ МУЗИКАЛНОТО ОБУЧЕНИЕ

T. ЯНКОВА

Работата върху психологическите предпоставки при инструменталната педагогика има огромно значение. Самата същност на предмета — музикална интерпретация при някой инструмент (пиано, цигулка, виолончело, флейта и др.) — изисква активното психично участие на изпълнителя. Независимо дали е завършен артист или начеващ ученик, в процеса на изпълнението той участвува с цялостния си психичен свят — ум, чувство, воля и достатъчно е само един от тези компоненти да не се активизира пълноценно — изпълнението губи от своята убедителност и сила на въздействие.

При инструменталната интерпретация изпълнителят има за задача да предаде съдържанието на една творба с нейния стил, характер и идеино-емоционален израз. Независимо дали това е малка лирична пиеса от Шуман или голяма творба от Бах или Бетховен, музиката винаги има определена образна и психологическа същина, която изпълнителят трябва да доволи и пресъздаде. Необходимо е той да притежава жив нерв и вътрешна отзивчивост, активна мисъл и волева издръжливост, за да вникне в замисъла на творбата и да го претвори в неговата цялост. Необходимо е инструменталистът да познава стиловете в развитието на изкуството и живота, да отрази епохата, през която е живял композиторът, както и индивидуалния характер на неговото творчество, да обхване формата в нейната цялост и най-малки детайли и да ги изгради в жив, вълнуващ образ. Естествено, за осъществяването на този сложен процес изпълнителят трябва да притежава широка музикална и обща култура, дълбоочина на емоционалното възприятие и сила волева организация, с помощта на които ще може да осмисли и оживи своята интерпретация.

Формирането на всички тези психически качества у младия изпълнител при инструменталната му подготовка е основна задача на педагога през време на дългогодишния курс на музикалното обучение и той трябва пълноценно да я подеме и осъществи. Тази задача на преподавателя е особено трудна, понеже той стимулира музикалния усет и емоционалната отзивчивост у ученика, чувство за ритъм и изграждане на формата и заедно с това внедрява много технически умения и похвати, специфични за даден инструмент. Затвърдяването на техническите умения е сложен и продължителен процес, който първоначално се подчинява на съзнателното възприятие и постепенно се автоматизира. Така в процеса на обучението младият музикант придобива навика при свирене да си служи с обширен фонд от технически средства и да ги координира със своите музикални творчески намерения.

Естествено, не винаги и не при всички ученици педагогът успява да постигне желаните резултати. Тук имат значение не само разликата в сте-

пента на музикалното дарование у младежите, но и техните характерологични и физиологични данни. Преподавателят среща най-различни психични и физически качества, които се отразяват положително или неблагоприятно при обучението. И тук именно педагогът трябва да прояви своя усет и умение да вникне и опознае психиката на всеки ученик и да открие ядрото на онези качества, върху които ще може да изгради развитието на младежа.

Съществена задача за педагога е да се изясни типът на психичния облик у всеки ученик. Това никак не е лесно, защото, с редки изключения, различните типове висша нервна дейност се явяват не в чист вид, а като съчетание на разнообразни, понякога противоречиви качества. Понякога например живият, темпераментен и външно свободен младеж при заниманията се оказва разсеян и неустойчив, а на сцената — неспокоен. В противовес на това скромният, привидно затворен ученик може да прояви много по-голяма съсредоточеност и издръжливост в процеса на работата и много по-голяма концентрация и самообладание при сценичното изпълнение. Ярките таланти също така често създават големи затруднения със спецификата на своя характер — повищено самомнение, липса на критично отношение към постиженията си, ленност, разсеяност, непостоянство. Нерядко надарените твърде емоционални натури при концертно изпълнение в увлечението си загубват самообладание, забравят цялостния образ. Педагогът трябва да се съобразява с най-сложните характерологични качества, с най-деликатните нюанси в психичното предразположение на всеки свой ученик и с оглед към тези особености да задава съответния материал и провежда целия учебен процес.

Така нерядко стилът и методът на работа у добрия педагог — въпреки общата принципиална насоченост — се мени съответно с данните на ученика. Преподавателят осъществява основната цел на инструменталното обучение — не да нивелира индивидуалните особености на младежите, а да помогне за изграждането на самобитния творчески облик у всеки младеж. Ето защо твърде важно е педагогът правдиво да опознае типа и харектара на своя ученик и съответно с него да провежда заниманията.

Съществуват различни начини на разглеждане душевната нагласа на отделните типове нервно устройство. Паул Михел при разглеждането на различните „типове висша нервна дейност у человека“¹ дава изследванията на А. Г. Иванов — Смоленски, включващи четири типа: лабилен тип, ленив тип, възбудим тип, подтиснат тип. Изхождайки от различията при образуването на условните връзки — положителни или отрицателни — при различните типове, П. Михел насочва към правилно педагогическо ръководство. И тук също се изтъква невъзможността да се квалифицират съвсем точно различните типове нервна организация предвид тяхното многообразие и наличие на междуинни варианти.

А немският педагог Карл А. Мартинсен в труда си „Индивидуалната клавирна техника въз основа на творческата воля за звук“², изхождайки от емоционалната и психофизиологична даденост на пианистите, ги разделя на три типа: класически, романтичен и експресионистичен. Заедно с това и творческият облик на тези три типа той квалифицира като статичен, екст-

¹ Паул Михел — „Музикални способности и изпълнителски сръчности“. Изд. Музика, 1980 г., стр. 119.

² Carl Martinssen — Die individuelle Klavirtechnik auf der Grundlage des schöpferischen Klangwillens — Leipzig 1930 — Breitkopfн. Härtel, S. 91, 92.

тичен и експанзивен. В зависимост от това К. Мартинсен определя и задачите на педагогиката — основно опознаване на различните типове и внедряване на съответната техника според волята за звук на всеки тип душевна структура.

Колкото и да е интересно това становище, то не може да се приеме изцяло. Клавирната литература е твърде обширна и всеобхватна и обучението има за цел да насочва и приближава младия пианист към авторовия замисъл при всеки стил и всяка творба. При израстващето си е необходимо младият музикант да вникне в различни стилове и следователно трябва да овладее най-различни начини на звукоизвлечение и техника. При това, както бе изтъкнато вече, не винаги дадена индивидуалност може да се причисли към един определен тип. В повечето случаи характерологичните и физиологическите особености варират между различни типове и разкриват повече или по-малко качества както за класическата, така и за романтичната, импресионистичната и съвременната музика.

В процеса на обучението педагогът въздействува не само върху музикалната дарба, но и върху редица психични фактори, които са абсолютно необходими при изпълнителското изкуство. Преди всичко това са вниманието и концентрацията, с които младежът трябва да разучава и изпълнява. Те са съществени предпоставки не само за бързото и трайно заучаване, но и за интерпретацията пред публика.

Твърде важно е при разучаването изпълнителят да бъде съсредоточен върху това, което свири — с неговата постройка, най-малки детайли и музикален израз. Остарелият възглед на някои виртуози от миналия век, според които пианистът може да упражнява с пръстите си и същевременно да чете роман, поставен на пупитъра — е отдавна отхвърлен и е вреден. Той води към механизация на изпълнителския процес, при което мисълта и емоционалното съпричастие се изключват. Този начин на обучение — без активизиране на вниманието — в най-добрия случай може да допринесе за развитието на известна техническа сръчност, обаче свиренето става сухо, безизразно и музикалният и емоционалният усет на младежа не се развиват и се притъпяват.

Механическият несъзнателен начин на разучаване е вреден и за концертното изпълнение. При него пианистът се явява на сцената с неосъзнати тонови представи, без ясни опорни точки в мисълта си и, разчитайки само на механическата тренировка на ръцете си, може всеки момент да се забърка, без да знае как да се оправи. Съвсем друго е сценичното състояние на пианиста, ако той се е готовил при повишено внимание и концентрация. Той е възприел музикалната творба в цялостния ѝ хармоничен и полифоничен строеж — с най-малките подробности, придобил е ясни тонови представи за всеки момент и я възпроизвежда свободно — като своя мисъл. Съзнателната подготовка създава у изпълнителя чувство за сигурност и той се явява на концертния подиум уверен и богат — изпълнен с музиката, която носи в себе си, — и е готов да предаде своето въодушевление и на публиката. Дори и да се явят случайни грешки на сцената, изпълнителят се оправя незабележимо и продължава своята интерпретация.

Твърде интересно и вярно е схващането на К. С. Станиславски за различните „кръгове на вниманието“ при сценичното изпълнение, които помагат на артиста да се съсредоточи в образа и да преодолее своето вълнение. К. С. Станиславски проследява психологическото състояние на артиста при раз-

личните „кръгове на вниманието“: най-големия, при който цялата сцена е осветена и следващите — по-малки, при които осветлението се намалява, докато артистът остава в съвсем малък осветен кръг сред затъмнена сцена. Неусетно изпълнителят се чувствува отделен от публиката, успокоява се и може да се съсредоточи върху образа, който трябва да предаде. Той постига онова състояние на „творческо усамотение“, при което може свободно да се изяви. И наистина, и при концертното изпълнение, ако музикантът се абстрагира от мисълта за публиката и се почувствува в „малкия кръг на вниманието“, той ще може да постигне онази концентрация, онова състояние на „творческо усамотение“, при което ще успее свободно да пресъздаде художествените образи.

Заедно със способността за концентрация се култивира и волята — овладяването на волевите импулси. Постепенно младият пианист свиква да се контролира при изпълнение и така направлява противането на своите музикални представи и емоционални пориви, че постига онази вътрешна хармония, при която може свободно да изявява творческите си намерения.

Трудността при художествената интерпретация се заключва и в това, че изпълнителят трябва да раздвои в вниманието си — да направлява противането на музикалната мисъл и същевременно да „се слуша“ и контролира. Това раздвоение на вниманието е сложен процес, способността за който се развива у изпълнителя постепенно и засяга твърде деликатни страни на неговия психичен свят. Тук се изявява силата на вътрешната концентрация, повишеният слухов контрол и волевата целенасоченост, която помага на изпълнителя да не се разсейва и да живее в момента на изпълнението с музиката, която интерпретира. Развитието на тази способност за раздвоение на вниманието и слухов контрол у ученика е основна задача на педагога и той я култивира през целия курс на обучението.

Заедно с тези психични предпоставки на изпълнението преподавателят възпитава у своя ученик и редица други качества, необходими при изграждането на младия музикант — трудолюбие, чувство за самокритика, самостоятелност, целенасоченост в работата, постоянство. За всичките тези качества би могло да се говори поотделно и подробно. Така например добре е трудолюбието у младия човек да възниква не поради императивните изисквания на преподавателя, а като изява на свободната воля у ученика — като увлечение в музиката, в нейната красота и съдържателност и същевременно желание да се овладее звуковият свят. При това трудолюбието не бива да се представя пред ученика само като изискване за много работа; то трябва да се свърже с насочването към съзнателен, задълбочен труд, при който младежът вниква в задачите, анализира ги, съпоставя най-малките детайли и търси цялостния образ. Заниманията се осмислят и увличат, а трудът се превръща във вътрешна необходимост. При такъв начин на работа се активизират най-тънките сфери в психичния свят на младежа, задълбочава се отношението му към музиката и се стимулират неговите творчески качества.

При музикалните занимания — в клас или при индивидуалната подготовка на ученика в дома му — винаги трябва да има целесъобразност. Упражнението не бива да бъде самоценно, а винаги да се подчинява на определена задача. Каквото и да упражнява младият човек, той винаги трябва да има ясна представа за целта — музикална или техническа, изработване на някакъв детайл или постигане на общата линия и колорит. Необходимо е пианистът да активизира максимално вниманието си към осъщест

ствяването на тази цел; така ще постига много по-големи резултати, отколкото при нецелесъобразното повторение. Същевременно ще се спестят много излишни часове на упражнение, които нерядко младите пианисти посвещават на инструмента, без да получат желаните резултати. Същественото в случая е не колко се свири, а как се свири — доколко активно е вниманието, логическото възприятие и емоционалното участие на личността.

В процеса на овладяването на психичния свят у ученика педагогът изгражда у него и чувството за самостойтелност. То трябва да се развива още от първите години на обучението — ученикът не само да прилага получените знания от преподавателя, но и да ги осмисля и преломява чрез собственото си отношение. По такъв начин младият човек израства в своите музикални разбирания, свързва усвоения метериал с новото, разсъждава, а и в изпълнението му се откроява все повече творческата му индивидуалност.

Чувството за самостойтелност е твърде важно за младия човек за по-късните години — когато той е завършил образоването си и е свободен от прякото ръководство на своя учител. Младият музикант ще може самостойтелно да преосмисля всичко научено и основавайки се върху придобитата култура и опит, творчески ще проявява своята индивидуалност.

Чувството за самостойтелност трябва да бъде тясно свързано с усета за критика — към себе си и другите, със строго самокритично чувство, с което младежът ще преценява собствените си възможности и постижения, а така също и успехите на своите колеги. Способността за обективна преценка, високият критерий по отношение на собственото си развитие е важен фактор, който обуславя цялостното израстване на младия човек.

Заедно със самокритичната преценка обаче не бива да се стига до негативизъм, който води до чувството за малооценност. У някои иадарени, но извънредно скромни и самокритични младежи недоволството от себе си понякога взима такива размери, че сковава тяхната свобода и им пречи да се изявят. Задачата на педагога е да импулсира младите музиканти и да внася в своите критични бележки повече оптимизъм и вяра в творческите възможности на младежите.

Невъзможно е в границите на тази кратка статия да се споменат всички музикално-естетически и етични качества, които педагогът изгражда у своя ученик. Тук се засягат най-тънките пластове на психичния свят у младежа и нерядко се явяват отклонения и несполуки. Човешката душа е премного сложна и понякога противоречива и твърде мъчно би могла да се обхване така, че да се затвърдят и активизират най-хубавите качества на младежа. При това известно е, че характерът на младия човек не е неизменен, а се поддава на най-различни положителни или отрицателни влияния. Опитният преподавател в своята индивидуална работа с всеки ученик „подхваща“ музикалните заложби и положителните качества и с оглед към развитието им в бъдеще ги изгражда като активно творческо начало. Решаващо значение тук има умението на педагога да увлече младежа в музиката и да превърне труда му във вътрешна необходимост.

По такъв начин, по пътя на пълноценната работа върху психологическите предпоставки при изпълнителския процес, педагогът допринася за израстването на младия музикант и за изграждането му като творец и цялостна хармонична личност.

ON THE PSYCHOLOGICAL PRE-CONDITIONS IN THEACHING MUSIC

Tamara Yankova

The paper presents valuable analyses of the basic psychological preconditions and processes in the preparation of musicians-performers. The rich artistic and pedagogical experience of the author — a famous Bulgarian pianist — make the paper an useful and helpful contribution.

МОДЕЛИРАНЕТО КАТО МЕТОД В ИЗСЛЕДВАНЕТО НА УЧИТЕЛСКАТА ПРОФЕСИЯ

СТ. ЈЕКОВА

За изучаването на учителската професия и нейните психологически характеристики особено резултатно става „ситуационното моделиране“, използвано от В. Пушкин, Д. Поспелов, Н. Кузмина, В. Кессел др. Затова качествата на модел при изучаването ѝ придобиват ситуационните педагогически задачи, които възпроизвеждат професионални педагогически ситуации с най-съществените им характеристики, носят типичното и специфичното на учителския формиращ труд. Във вид на модели се реализират и стратегиите при решението на тези задачи. Н. Кузмина (1978) определя педагогическата задача като „единица на анализа на педагогическата дейност“, защото тя отразява и събира в себе си „всички процеси, протичащи в системата“.

Цитираме една от моделираните ситуации, използвана при изследването на личностните професионални изменения на учителите, на тяхното „профессионализиране“: В началото на учебния час учителката на един шести клас прави нещо на катедрата. Дежурният ученик вижда, че дъската е замърсена и тръгва да я почисти. Когато се изравнява с първия чин на редицата, седящият на него ученик протяга крак и спъва стъченика си. Момчето полита и пада. Класът избухва в спонтанен смях. Дежурният става спокойно, връща се обратно и удря силен плесник на провинилия се. Изведнаж всички мълкват — мълква класът, мълква и се свива на мястото си и провиненият. Дежурният продължава към дъската, за да изпълни задължението си. . . Поставя се въпросът как следва да постъпи учителката в този случай?

Моделите от този тип („ситуационни“) стават аналог на реални ситуации, защото отразяват вътрешните им противоречия и динамика, варирането на съставните им компоненти, както и собствената характеристика на тези компоненти и тяхното взаимодействие. Те отразяват и по-типични конфликти (изявени или потенциални), при което се променят „авторите“, насоките и силата им, както и евентуалните последствия от тях. Освен това изходът от анализираната ситуация е многовариантен, като варирането става не само с възможностите за решение, но и с условията на задачата, които са променливи величини.

Характерно за използванието от нас модели, за разлика от други автори,

които също ги прилагат (Ван де Хайр, В. Кессел, Я. Кюрти) е, че изследваният учител става „съставка“ на моделираната ситуация, а не само нейн наблюдател и коментатор. Той трябва да се идентифицира с учителя в поднесената ситуация (в модела) и да решава „неговите“ задачи. По такъв начин ситуативните педагогически задачи придобиват характер на проективни тестове. Те провокират схващания и позиции, нагласи и стремежи, мотиви и потребности на изследваните учители и ги проектират („проектират“) върху една конкретна ситуация, моделираща определен момент от педагогическата действителност и професионалната им дейност. На това основание нарекохме ситуативните педагогически задачи ситуативни педагогически тестове (СПТ).

Изследването на психологията на учителя и на професионалния му труд чрез СПТ става както по постоянна система, така и по „парциални“ критерии. В общата система от тези критерии се включват например следните:

— Отношение на изследваното лице към включения в теста педагогически проблем.

— Умение на изследваното лице да разкрива и да анализира даденото в ситуацията, като търси и извлича от него максимално изходна информация, не пропуска нито един детайл при построяването на стратегиите и намирането на изхода. Или, по характеристиката на В. Пушкин, да се проследява „гностичната динамика“.

— Умение на учителя да свърже търсеното в педагогическата ситуация с крайната цел на учебно-възпитателния процес, както и по-близки тактически и оперативни задачи на собствения си труд.

— Брой и характеристика на формулираните хипотези за целесъобразен изход от ситуацията, изходни критерии при построяването на хипотезите — с какво се свързват те — с по-обща методологическа позиция, с чисто теоретични съображения, с тясно практически основания или с умение да използува всички посочени елементи.

— Разкриване на стратегическите етапи при решаването на ситуацията — характеристика и параметри, преобразуване на ситуацията, брой на етапите и техните очертания.

Така критериите за събиране, анализ и оценка на данните от изследването се концентрират около собствените компоненти на моделираната ситуация („дадено“ и „търсено“), около многовариантността на изходите (формулирани хипотези) и около изграждането на стратегии на решението — създаването на концептуален, оперативен модел на собственото видоизменение на ситуацията. Г. Нойнер (1981) посочва, че „това са важни белези (макар не всички) на педагогическото майсторство, което можем да характеризираме като способност да се изграждат и да се внедряват ефективни стратегии на всяка педагогическа ситуация“ (9).

Проследяването на „моделните стратегии“ на решаващия, преобразуването на предложената ситуация до момента на последния ѝ изходен етап, става съществен белег за особеностите на педагогическия труд и личностните особености на учителите, за характеристиките на подходите и оценките, на мотивите, съображенията, професионалната им логика. Конкретизирано в цитираната ситуация това означава как изследваният учител вижда нейното преобразуване след началния ѝ вид (определен взаимоотношения в „даденото“), как ще продължат те, според него: взаимоотношенията между дежурния ученик (ДУ), провинения ученик (ПУ), учителя (У) и класа (К), колко пъти ще се изменят тези взаимоотношения и какви ще са характеристиките

на всеки и особено на последния етап, ще се включи ли нов персонаж в ситуацията (евентуално директор, класен ръководител, родител), с каква роля и до кой момент на преобразуването и т. н.

Ситуативните педагогически тестове могат и да се модифицират, с което да се приспособяват към различни детайли на изследването върху личността и професионалния труд на учителя. Вече извършихме едно преобразуване на теста, като го нагодихме за изучаване на емпатийните умения (уменията за съпреживяване) у учителите. Образец на модификацията стана един тест на А. Махони, известен като „литературен тест“. Данни за него и за резултатите от апробацията му дава А. Бодальов (1). Според оригинала, на изследваното лице се поднася литературен текст (откъс от проза), в който има определен персонаж с очертана и динамична характеристика на състоянието. От него се изисква да продължи текста, като използува предложените 20 варианта. Изборът става по алтернативния принцип.

В нашия вариант вместо литературен текст предложихме описаната ситуация, в която персонажът, означен като ДУ, ПУ, У и К, е с по-ярко или по-слабо изявено психическо състояние. Изискването към изследваните учители е също както у оригинала — да продължат ситуацията (какво може да стане през междуучасието). Как виждат и оценяват това учителите, като се базират върху състоянието и преживяванията на персонажа. Предложихме и следните продължения:

1. Повече нищо не се случва.
2. Прогиненият ученик връща пlesница на дежурния.
3. Прогиненият ученик се извинява на дежурния.
4. Дежурният ученик дава обяснения на прогинения.
5. Прогиненият иска обяснения от дежурния.
6. Дежурният ученик иска обяснения от прогинения.
7. Класът единодушно осъждадежурния ученик.
8. Класът единодушно осъждадевинения ученик.
9. Класът (ръководството на пионерския отряд) иска да разгледа открито поведението на двамата „герои“.

10. Прогиненият ученик отива при директора (класния ръководител) да му се оплаче от поведението на дежурния

11. Дежурният търси съдействието на директора.

На изследваните лица предложихме два варианта за избор на изход. Единият е също както при оригинала — по алтернативния принцип и се отнася до всички посочени продължения. Вторият вариант изисква ранжиране на избраните продължения, с право да се посочи и друга възможност, освен дадените 11 изхода. На първо мяст изследваните учители трябваше да поставят нова продължение, което получава най-високо рангово число (по предварително дадена рангова таблица), т. е. преценяват го като най-вероятно, върху анализа на състоянието на персонажа и динамичните им изменения. След него, в последователен ред, се поставят останалите продължения.

Ситуативните педагогически тестове (включително цитираният) бяха използвани на няколко етапа — най-напред с всички учители от страната, чрез в. „Учителско дело“, в продължение на три учебни години. Учителите изпращаха решенията, като посочваха всичките си основания, разсъждения и ход на решаване. След това ги използвахме в още два етапа — върху изучаването на професионалните изменения на учителите и с подбрани групи от учители. В този ход СПТ разкриха и потвърдиха изследователската си стой-

ност, показва собствената си надеждност, както и възможностите за вариране с тях. Към добрите резултати се прибавя и начинът, по който те се пропращат от учителите. Последните проявяват подчертан интерес, приемат ги като действителни случаи, много бързо и лесно се идентифицират с учителя в ситуацията. Те влизат в нея като в собствена реална дейност.

Моделирането в тази относително нова област на педагогическата психология разкрива богати изследователски възможности, поради което се налага по-нататъшна работа по неговото утвърждаване и усъвършенствуване.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бодалев А. А., Психодиагностические методы в комплексном лонгитюдном исследование студентов, ЛГУ, 1976.
2. Братко, А. А., Моделирование психики, изд. Наука, М., 1969.
3. Жекова, С. т. и др. Професиограма на българский учител (теоретичен модел), изд. МНП, С., 1981.
4. Кузмина, Н. В., Очерки психологий труда учителя, ЛГУ, 1967.
5. Кузмина, Н. В., Закономерности педагогической деятельности, Современные психолого-педагогические исследования высшей школы, вып 4, 1978.
6. Кузмин, Е. С., Вопросы социальной психологии руководства, сб. Психология — производство и воспитанию, Л., 1974.
7. Климов, Е. А. За психологические основы на профессионализироването на личността, сп. Народна просвета, 3/1973.
8. Ломов, Б. Ф., Категории общение и деятельности в психологии, Вопросы психологии, 8/1979.
9. Нойнер, Г., Конструктивният синтез — важно направление в педагогическото мислене и изследване, сп. Народна просвета, 1/1981.
10. Чакров, Н., Педагогическото взаимодействие, изд. Народна просвета, С., 1980.

SITUATIONAL MODELLING IN TEACHER'S PROFESSION RESEARCH

St. Zhekova

The research possibilities of the principle of modelling in studies upon teacher's personality and professional labour are considered. Situational pedagogical tests are proposed as a model which reflects the pedagogical reality and pedagogical activity of teachers. A system of criteria for data gathering and analyses, as well as possibilities of modification and solution of the model are presented. The author shares her experience of using models in studies upon teacher profession on the example of the interaction between profession and personality (the so called „professionalization of personality“ in teachers).

НАГЛЕДНО-ОБРАЗНО МИСЛЕНЕ И ТВОРЧЕСТВО

Т. ДЕЛЧЕВА

Формирането у подрастващите на способност за творческа дейност е една от главните задачи, които стоят пред системата на народното образование в наше време. В писмото на ЦК на ДКМС др. Тодор Живков подчертава, че центърът на тежестта в обучението сега трябва да се насочи „към формирането на самостоятелно, критично творческо мислене“ (1). Проф. Г. Пиръев подчертава, че „у всяко дете, у всеки младеж се намират възможности за ценни постижения в някоя област на труда и творчеството“ (2).

Но именно при решаването на този проблем са направени много малко реални постижения в педагогическата теория и още по-малко в педагогическата практика.

Тази задача на обучението и възпитанието и досега съществува повече като добро желание или се реализира стихийно в ограничени размери, главно по пътя на отделни чисто емпирически опити на педагогическата практика. Все още липсва целеносочена работа за възпитаване на нагласа и формиране на способност за творческа дейност у подрастващите.

Ето защо в Тезисите за развитие на образоването се подчертава, че все още нашето училище е „в дълг пред младата личност, особено по отношение на развитието на творческото начало, на съзнанието и самопознанието на личността, на овладяването и разгръщането на нейните дарби“.

Това налага да се обърне изключително внимание на развитието на способностите за творческа дейност у децата още от ранна възраст. Последните изследвания в това отношение (Я. А. Понсмарев, Н. Н. Поддяков, Дж. Брунер и др.) показват, че възрастта от 3—4 до 14—16 г. е сензитивна за развитие на творчески способности у человека. Един от важните проблеми при разрешаването на тази задача е ролята на нагледно-образния компонент за развитие на творческа дейност у децата.

Повечето автори подчертават, че в ранната и предучилищната възраст една от най-важните форми на мисловна дейност е нагледно-образното мислене. Те разглеждат възникването на умение у децата да действуват в представен план като възлов момент в психическото им развитие. Но в същото време изследванията показват, че не само децата от предучилищна, но и от училищна възраст слабо владеят умението волево да актуализират своите представни образи, да оперират с тях в съответствие с изискванията на задачата. Тези изследвания сочат също, че в процеса на творческата дейност определящ фактор се оказва равнището на развитие на образните компоненти в структурата на интелекта. Р. Хейбер, като разглежда процесите на визуалното мислене, подчертава значението на способността за манипулиране със зрителни образи не само в акта на художественото творчество, но и в повечето случаи на творческо решаване на проблемите.

Включването на образни компоненти в творческия процес оказва оптимално влияние върху него. Според Л. А. Гурова нагледно-образното мислене „позволява да се откроят пунктове на състенна информация („пресичане“ на признаките), което определя най-икономичната насока на търсенето“ (3). Тя подчертава също, че „специфичен признак на образната логика е нейният евристичен характер (често довеждаща до интуитивно решение)“ (4).

Голямата роля на образите в процесите на творчеството се отбележава също и от В. П. Зинченко. Той пише „... на определени стадии на мисловния процес „манипулациите са значително по-продуктивни, ако те се осъществяват именно със зрителни образи, носещи в себе си печат на реалност и затова позволяващи да се проникне в природата на нещата, а не със символи, които всякога носят печата на условността“ (5). Той подчертава също, че главното преимущество на зрителния образ е в неговата субективна симултаниност и широта на обхвата на отразяваната ситуация. Нагледно-образното мислене позволява да се опознават такива страни и свойства от действителността, които в определени отношения са трудно достъпни за понятийното мислене. В това отношение Н. Н. Поддяков правилно отбележава, че реалността, отразена в понятия, е вече по определен начин „отфильтрована“ реалност. В резултат на известно абстрагиране са отделени само съществени свойства, връзки и отношения между предметите и явленията, и то в логически план. Нееднократно той подчертава преимуществата на нагледно-образното мислене в процеса на детската познавателна дейност. В него по-пълно се възпроизвеждат многообразни страни, признания, връзки, отношения, и то във фактически план. Това дава възможност обектът да бъде представен в неговото по-голямо разнообразие от признания и връзки, които от даден аспект могат да ни изглеждат като второстепенни, но които могат да послужат като отправна точка за нов анализ на обекта, да доведат до ново преосмисляне на ситуацията.

В същото време то притежава и едно друго важно качество, отбелязано от Л. С. Виготски, което има голямо значение за творческия процес — предметът на мислене може да се откъсне от конкретната временно-пространствена ситуация, в която той е бил включен. Това позволява да се установят връзки от такъв вид, в какъвто той още не е бил в опита на детето. Н. Н. Поддяков подчертава още едно предимство на нагледно-образното мислене — то дава възможност да се отразят в сетивна форма движението, взаимодействието между няколко предмета. Това налага да се обърне сериозно внимание на развитието на нагледно-образното мислене у децата още от ранна възраст. Даже според някои автори (Л. А. Гурова) то се нуждае от същата, ако не и по-голяма степен, отколкото вербалната логика, от специфично формиране на обучението за решаване на творчески задачи.

Тази специфичност произтича от факта, че творческата дейност изисква не само умение да се актуализират образите, но умение за избирателно актуализиране и което е особено съществено, умение да се преобразуват наличните образи, да се създават нови в зависимост от проблема.

Потребността от развитие на образните компоненти на мисленето отдавна намира отражение в дидактическия принцип за нагледност в обучението. Това позволява да се дадат на децата готови образи за определени предмети и явления, което има определено значение и развива у тях способност да си представят изучавания материал в образна форма. Но това е само начален етап. В творческия процес има значение не просто образът като копие на обекти от околната действителност, а преобразеният, структуриран образ с отделени, съществени за решаването на дадената задача признания. Затова е особено важен въпросът за развитие у децата на способност да построяват сами образи и да оперират с тях, да ги преобразяват в процеса на решаване на различни задачи.

Именно тук се срещат най-големи трудности. Сегашното обучение, като

използва принципа на нагледност, осигурява само актуализация на образите, но липсва насоченост към формиране на избирателната актуализация и умение за опериране с тези образи.

Нещо повече, изследванията показват, че повечето хора не владеят техниката за актуализиране на представите и още по-малко за манипулиране с тях. Поради това една от най-важните задачи за развитието на способност за творческа дейност у децата е формирането на умение за волево актуализиране на представните образи. Този процес е особено затруднен, като се има предвид, че представите на децата често имат фрагментарен и дифузен характер, че са неустойчиви. Тук голямо значение има формирането на умение у децата целенасочено да изучават предметите. В практиката това става хаотично, често пъти случайно, без този процес да се ръководи целенасочено. Изследванията показват обаче, че именно този момент е от изключително голямо значение да се формира умение за волево възпроизвеждане на образа. Опитът показва, че най-целесъобразен е този начин, при който опознаването на предметите върви от цялото към неговите части и детайли, т. е. от общото към частното. По този начин детето овладява постепенно обощен способ да изучава предметите, който за него е като вътрешна програма за действие, „като своеобразно средство за организация на своето възприятие“ (6).

Върху тази основа се формира сравнително по-лесно и умение за волево актуализиране на представните образи, като се спазва същата схема при възприемането, т. е. децата се учат да възпроизвеждат представата си за предмета, като почнат пак от цялото, към неговата основна част и после преминават към второстепенните части.

В този процес голямо значение има включването на детската реч, която допринася за осмисляне съдържанието на всеки етап и за установяване на връзки между отделните етапи.

За творческата дейност от особено значение е не само умението волево да се актуализират представните образи, а което е още по-важно — умение да се оперира с тези образи и да се изграждат нови в зависимост от задачата. Последните изследвания показват, че водеща линия в развитието на нагледно-образното мислене се явява усложняването и усъвършенствуването на оперирането с образи.

Според И. С. Якиманска могат да се овладеят три типа оперирания с образи. Първият се характеризира с умението на децата да си представлят предметите (или техните части) в различно пространствено положение. Вторият тип изисква преобразование на структурата и пространственото положение на изходния образ. Третият тип опериране се състои в построяване на принципно нови образи.

Практическото реализиране на този процес се затруднява много от наличието на противоречие между структурата на образите и равнището на развитие на манипулирането с тях.

В процеса на творческата дейност, от една страна, определени задачи изискват представните образи да бъдат в цялото си богатство от конкретни свойства. От друга страна, тя изисква преобразуване на образите, но това богатство затруднява процеса на опериране с тях. Това противоречие особено ярко проличава в детската възраст, където сензорният опит на децата е беден, а способността им за опериране с образи е на ниско равнище на развитие.

Сегашната практика разрешава неправилно това противоречие. Обучението и възпитанието са насочени предимно към формиране на способност

за опериране не с конкретни образи, а с обобщени, с различни символи и знаци. Това обеднява сензорната култура на децата, и то през този период, който е сензитивен в това отношение и става причина да се ограничават по-късно възможностите им за творчески подход при решаване на различни проблеми.

Всяко прибързано схематизиране на образите, прибързано откъсване на детето от разнообразието от конкретните признания на предметите, прибързаното им обобщаване е пречка да се формира способност за творческа дейност у подрастващите. Според нас засега най-правилно са разрешили този проблем сътрудниците от Лабораторията за умствено възпитание от Института по предучилищно възпитание — Москва. Под ръководството на доктора на науките Н. Н. Поддяков се провеждат многогодишни изследвания, в резултат на което се посочва пътят за преодоляване на това противоречие — това е формиране у децата на динамични системи от образи.

Всяка отделна представа от дадена система остава в рамките на непосредствено възприеманото, но самата система като цяло излиза извън неговите предели. „Отделните представи на тази система не носят обобщен характер и не излизат извън пределите на непосредствено възприеманото“ (7). Това практически се осъществява, като на децата се осигурява възможност непосредствено да проследяват изменението и развитието на обекти от живата и неживата природа. Всяка представа отразява отделни състояния или етап от развитието или изменението на предметите. Но цялата система от представи отразява такива връзки между тези състояния и етапи, които са недостъпни за непосредственото възприемане. Ето защо на тази основа по-късно децата могат сравнително лесно да усвояват и да осмислят знания, дадени само по вербален път, и то за предмети и явления, които те непосредствено не могат да възприемат.

По този начин именно се дава възможност, от една страна, да се съхранява богатството на образите, да се съхрани широтата на обхвата на отразяваната ситуация, а от друга страна — да се установят различни както видими, така и непосредствено невъзприемани връзки. Това има изключително голямо значение за творческата дейност, защото възприемането на предмети и явления в процеса на тяхното развитие и изменение допринася да се формират гъвкавост и подвижност на детското мислене.

Такъв подход при обучението би осигурил най-ефективният начин да се развива способност за творческа дейност у децата още от ранна възраст.

ЛИТЕРАТУРА

1. Живков, Т., Писмо до ЦК на ДКМС, изд. Народна младеж, С., 1979 г., с. 48.
2. Пирьов, Г., „За възпитанието на творчески личности“, сп. „Психология“, 1978, бр. 6, с. 358.
3. Гурова, Л. Л., „Функция нагледно-образных компонентов в решении задач“, „Вопросы психологии“, 1969, кн. 5, с. 86.
4. Пак там, с. 89.
5. Зинченко, В. П., А. Ю. Вергилис, „Формирование зрительного образа“, изд. Московского университета, 1970, с. 67.
6. Поддяков, Н. Н., „Мышление дошкольника, М., 1977, с. 136.
7. Пак там — с. 237.
8. Выготский, Л. С., „Воображение и творчество в детском возрасте“, М., 1957.
9. Дьяченко, О. М., „Образное-схематическое мышление детей в решении пространственных задач“, „Новые исследования в психологии“, М., 1975/2.
10. Пономарев, Я. А., „Знание, мышление и умствен-

ное развитие", М., 1967. 11. Б у н е р, Д ж. и др., "Исследование развития познавательной деятельности", М., 1971. 12. Я киман ска, И. С., "Образное мышление и его роль в становление личности", М., 1978.

VISUAL IMAGERY THINKING AND THE CREATIVITY

T. Delcheva

Visual imagery components of intelligence are of a great importance in the creative process. They permit a more complex reverberation of real properties, dependencies and relationships with giving them a new meaning and analysing them from a new point of view. Visual imagery thinking may be better developed in children by the formation of dynamic imagery systems with tracing out object changes in animate and non-animate nature. Thus the richness of the images is preserved, the children being able to identify various visual, as well as immediately non-perceived relationships and selectively to actualize and manipulate the images.

Редакцията на списание „Психология“ честити Новата 1982 година на своите читатели и им пожелава здраве, успех в работата и лично щастие!

Психология на труда

ОПИТ ЗА ПОСТРОЯВАНЕ НА СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЕН МОДЕЛ НА СИСТЕМАТА ПАМЕТ—МИСЛЕНЕ

К. КОСТОВ

В редица изследователски работи паметта се разглежда като система и във връзка с мисленето. Л. С. Виготски, който обобщава експерименталните резултати, построява своята теория върху основата на разбирането и изтраждането на цялостна концепция за психиката на човека. П. П. Блонски пише за връзката между памет и мислене: „Речта е тази област, където паметта и мисленето по най-тесен начин се допират, до толкова, че е „трудно да се реши кое да принадлежи на паметта и кое на мисленето“.¹

Върху основата на натрупания експериментален материал относно същността на паметта и мисленето се разработва и имитационен модел на самата система. При разработката на модела следва да се имат предвид следните съображения:

- а) паметта и мисленето да се разглеждат като интеграционна система;
- б) използува се системният подход като база, методология, но не най-обща) за описание на основните компоненти на системата и за експериментиране на техните връзки;
- в) структурно-функционалният модел се построява върху основата на принципа единство на структура и функция;
- г) разгръщането на цялостната система се извършва с помощта на операцията декомпозиция, като последователно се получават подсистеми (под-подсистеми) и т. н. Основата на декомпозицията е общност на функциите (т. е. всяка подсистема с характеризира с определени функции, които са общовалидни за цялата система);
- д) структурно-функционалният модел разкрива общата характеристика на реалните психични процеси — памет и мислене;
- е) фундаментът на структурата е паметта, а мисленето само допълва, включва се с оглед обяснение на цялостната дейност на системата. Релацията в същност е единопосочна от мисленето към паметта. Разбира се, за психологията интерес представлява обратното — т. е. как и до колко паметта влияе върху функционирането на мисленето, особено при така нареченото продуктивно, творческо мислене. Но това е съвсем друг проблем. Нашата задача в случая е да се изследва единопосочната връзка мислене—памет.

Първата задача, която трябва да се реши, е да се разкрие глобалната структура на системата и след това да се отиде към разглеждането на детайлите. Почти всички психологи са единодушни, че основните компоненти на паметта са: запомняне, запазване и последователно възпроизвеждане. В общата психология под редакцията на А. В. Петровски се дава следната дефиниция за памет: „запомнянето, запазването и последова-

¹ П. П. Блонски, Избранные психологические произведения. М., 1964 г., с. 500.

телното възпроизвеждане на собствения опит от индивида се нарича памет¹. Основните подсистеми на глобалния модел са: запомнящ, съхраняващ и възпроизвеждащ механизми.

Следващата задача е да се разкрият последователно отделните компоненти на всяка подсистема, като се използува операцията декомпозиция. Към запомнящия механизъм се включва „дренажен блок“.

Основните функции на дренажния блок са филтрирането на това, което се възприема, запомня и съхранява. Въпросът за филтрирането е добре известен в литературата. Някои автори (Ж. Олерон, 1969, С. П. Бочарова, 1970 и др.) изтъкват, че избирателността, подборът, селекцията са характерни изобщо за паметовите процеси. Други обръщат внимание на избирателността при отделните етапи от паметовата дейност.

При запомнянето, филтрирането се извършва чрез аперцепционното устройство. Аперцепцията е механизъм, който действува, както при възприятието, така и при паметта. В същност това, което обединява паметта и възприятието, е аперцепцията (използването на миналия опит за филтриране на информацията). В количествено и качествено отношение се запомня винаги по-малко информация, тъй като аперцепционният механизъм действува повторно (първоначално при възприятието, а втори път при запомнянето). Всичко това може да се опише с помощта на два вектора:

$$x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$$

$$y_1, y_2, y_3, \dots, y_m$$

където $m < n$; между посочените по-горе вектори не съществува и з о м о р ф и з тъм: x_1, x_2, x_3, \dots са възприятни образи, y_1, y_2, y_3, \dots са паметова следа на мигновената памет.

Между запомнящия и съхраняващия механизъм се намира мигновената памет, която включва следите, образувани от повторното действие на аперцепцията. Мигновената памет е звеното, което съединява запомнящия и съхраняващия механизъм, тъй като притежава признаки както на единия, така и на другия (образува паметови следи и ги задържа).

Съхраняващ механизъм. Тук се включват структурните компоненти на филтриращите механизми на кратковременната и дълговременната памет (дренажни блокове № 2, № 3) и съответните им паметови следи при предметното (целево) запомняне.

Възпроизвеждащ механизъм. Активната част, която осигурява активизирането и функционирането на цялата система памет-мислене, е възпроизвеждащият механизъм. Според някои психолози възпроизвеждането се състои от три вида дейности: узnavане, спомняне и същинско (активно) възпроизвеждане. Други автори са на мнение, че възпроизвеждането се отличава от узnavането по това, че то се осъществява след възприятието. Възпроизвеждането на образа на обекта е по-трудно, отколкото узnavането.² Узnavането се разглежда като една от формите на възпроизвеждането.

С оглед разкриване структурно-функционалната характеристика на системата памет-мислене във възпроизвеждащия механизъм включваме два типа активни компоненти: активизиращи механизми, които се задействуват от анализаторите по аферентен път и активизиращи механизми, които се задействуват по еферентен път (от мозъчните центрове).

¹ А. В. Петровски, Обща психология, 1976, с. 255.

² Обща психиатрия, М., 1976 год. под ред. на проф. А. В. Петровски

За да се опише по-добре функционирането на системата памет-мислене, ще разгледаме двата механизма: формиращ и възпроизвеждащ. При формирация механизъм се образуват в последна сметка паметовите следи на мигновената, кратковременната и дълговременната памет. След образуването на възприятните (представни) образи „сигнал-код“ преминава в психическо изображение и постъпва в дренажния блок (1.1).

Дренажният блок № 1 извършва първата филтрация на постъпилата по аферентен път информация. Основните критерии, по които се извършва филтрирането и имат трайно значение, са:

1. Цел на запомняне.
2. Значимост на възприятния обект.
3. Интерес на възприемащия субект към обекта.
4. Емоционална нагласа.

Освен трайните критерии, в дренажния блок действуват ситуациянни критерии, които се формират в момента на възприемането на обекта и в зависимост от тяхната сила и качества изместват някои от по-горе критерии. В последна сметка филтрирането в дренажен блок се осъществява чрез действието на аперцепционен механизъм (1.1.1.). На фиг. 1 отделните блокове и механизми са обозначени, както следва: 1) запомнящ механизъм; 1.1. дренажен блок № 1; 1.1.1 аперцепционен механизъм; 1.2. мигновена памет; 1.1.2.1. паметови следи; 1.3. анализатор; 1.3.1. рецептор; 1.3.2. ефектор; 2. съхраняващ механизъм; 2.2.1. дренажен блок № 2 — 2.1.1. аналитико-синтетичен механизъм; 2.1. кратковременна памет; 2.2.1. паметови следи; 2.3. дренажен блок № 3; 2.3.1. аналитико-синтетичен механизъм; 2.4. дълговременна памет; 2.4.1. паметови следи; 3. възпроизвеждащ механизъм; 3.1. стимулатори; 3.2. стимулатори; 3.3. стимулатори; 4. забравяне; 5. подкрепление.

Основните комплексни операции, от които се обуславя аперцепцията, са актуализиране и сравнение. Те от своя страна включват дедукцията като базисна операция, която натрупва паметовите следи (тя се явява „мост“, който свързва миналия опит и образуваните възприятни образи от обекта). В най-общи линии всичко това се записва по следния начин:

$$x' = f(u, v).$$

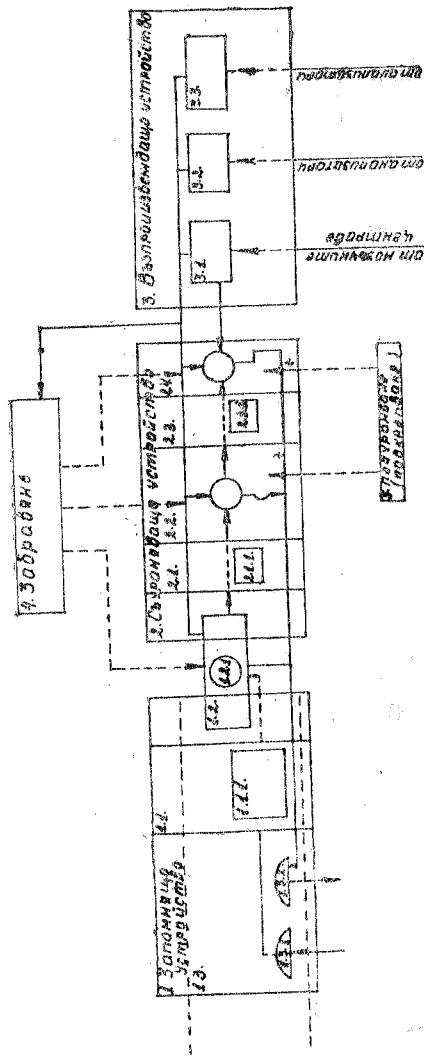
където x' е паметови следи в мигновената памет; u са критерии за филтриране на дренажния блок; v — логически операции. Паметовите следи в мигновената памет (x') са функция от филтриращите критерии и логическите операции (вж. 1.2.1.).

След образуването на паметовите следи в мигновената памет, кодираната информация (поток) продължава своя път по аферентните канали в дренажен блок № 2 (2.1), където отново става филтрирането на информация от специален аналитико-синтетичен механизъм (2.1.1.).

За разлика от аперцепционното устройство (2.1.2.), аналитико-синтетичният механизъм (2.1.1.) извършва много по-сложна филтрация, в която участват операциите актуализиране, сравнение, разпознаване, модификация, в резултат на което се образуват паметовите следи на кратковременната памет (2.2.1.). Всичко това е изразено, както следва:

$$x'' = f(u', v'),$$

където x'' са паметови следови образования от филтрирането на дренажния

Фиг. 1

1. Запомнящо устройство, 1.1. Дренажен блок № 1., 1.1.1 Аперцепционно устройство, 1.2. Мигновена памет, 1.2.1. Паметови следи, 1.3. Анализатор, 1.3.1. Рецептор, 1.3.2. Ефектор, 2. Съхраняващо устройство, 2.1. Дренажен блок № 2, 2.1.1 Аналитико-синтетичен механизъм, 2.2. Кратковременна памет, 2.2.1. Паметови следи, 2.3. Дренажен блок № 3, 2.3.1. Аналитико-синтетичен механизъм, 2.4. Дълговременна памет, 2.4.1. Паметови следи, 3. Възпроизвеждаща устройство, 3.1. Стимулатори, 3.2. Стимулатори, 3.3. Стимулатори, 4. Задравяне, 5. Подкрепление

блок № 2; „и“ от филтриращи критерии на дренажния блок; v' — логически операции на аналитико-сънтетичен механизъм 2.1.1.

Образуването на паметови следи (2.2.) не е завършек на кодирания информационен поток, той продължава в „дренажен“ блок № 3. Тук се извърши още по-сложно филтриране и се образуват паметовите следи на дълговременната памет. Те могат да бъдат представени, както следва:

$$x''' = f(u'', v''),$$

където x''' са паметови следи, образувани след филтрирането в дренажен блок № 3, u'' — филтриращи критерии, v'' — логически операции.

Еферентният път на декодиране на информация започва от възпроизвеждащия механизъм (3.1; 3.2; 3.3) и завършва до ефектора (1.3.2). Стимулаторите активизират паметовите следи съгласно съществуващата програма. Тук са възможни няколко варианта на активизиране на следите в зависимост от това, коя от програмите се актуализира:

- a) (1.2.1)
- b) (2.2.1)
- v) (2.3.1).

Първият вариант показва, че се активизират следите на мигновената памет, вторият, че се активизират следите само на кратковременна памет, а третият — само на дълговременната памет.

- a) (1.2.1) \rightarrow (2.2.1) \rightarrow (2.3.1)
- б) (1.2.1) \rightarrow (2.3.1) \rightarrow (2.2.1)
- в) (2.3.1) \rightarrow (1.2.1) \rightarrow (2.2.1)
- г) (2.3.1) \rightarrow (2.2.1) \rightarrow (1.2.1)
- д) (2.2.1) \rightarrow (2.3.1) \rightarrow (1.2.1)
- е) (2.2.1) \rightarrow (1.2.1) \rightarrow (2.3.1)

Активизирането се получава от два канала: непосредствено и от активизаторите на централните зони на мозъчната кора и подкорието.

Решаващият механизъм за активизирането на паметовите следи остава балансиращият механизъм, който включва двете компоненти: забравяне (4) и подкрепление (5).

За да се активизира паметова следа е необходимо на изхода на балансиращия механизъм да се получи положителен резултат. Стимул за активизиране може да е налице и въпреки това да няма активизиране на паметови следи, тъй като балансиращият механизъм трябва да има на изхода положително число. Балансиращият механизъм е представен така:

$$R \left\{ \begin{array}{l} 1, \sum_{i=1}^m (x_i - z) > 0 \\ 0, \sum_{i=1}^m (x_i - z) \leq 0, \end{array} \right.$$

където R е символ на активизиране паметова следа; x_i — подкрепление z — забравяне.

Посочената по-горе формула се интерпретира относно балансиращия механизъм по следния начин: активизирането на паметовата следа има съответна реакция (1), ако сумата от разликата между подкрепление и забравяне

е по-голяма от нула, т. е. положително число и липсва такава дейност (0), когато тази разлика е по-малка от нула.

Балансиращият механизъм се реализира по два пътя — като се увеличава броят на подкрепленията и като се унищожи забравянето.

Разглежданият по-горе структурно-функционален модел на системата памет—мислене имитира реални психични дейности. Както и всеки теоретично построен модел, така и той подлежи на усъвършенствуване и експериментиране. Развитието и усъвършенствуването на модели следва да върви по пътя на допълване с нови или пък по пътя на декомпозиране на вече установените компоненти и детайлзиране както на структурата, така също и на функциите.

AN ATTEMPT OF CONSTRUCTING A STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF MEMORY-THINKING SYSTEM

K. Kostov

The system approach to the memory as an integral activity is applied for the elaboration of structural-functional model of the memory-thinking relationship. On the basis of the fundamental knowledge and experimental data obtained by different psychological methodologies the following three components of memory are analysed: memorizing, conservation and reproduction. The role of apperception is shown as an input-filtration mechanism of memorizing, as well as the intermediate functioning of instant memory as a transition to the second component. Conservation is characterized by the filtration mechanism of short term and long term memory, as well as by the role of thinking activity. In connection with the third component — reproduction, such concepts as retention, remembering and identification are considered. A detailed block-system of the integral inter-relationship memory-thinking is presented.

ОТНОСНО РЕГУЛИРАНЕТО НА СОЦИАЛНО-ПСИХИЧЕСКИЯ КЛИМАТ В ТРУДОВИЯ КОЛЕКТИВ

ИВ. КУСЕВ

Социално-психическият климат е сложен феномен, който се изучава от много автори. В различните теоретични разработки се разглежда и връзката на социално-психическия климат със социалните явления и процеси в трудовия колектив. Наред с това в разработките социално-психическият климат се интерпретира на различно йерархично равнище, т. е. отнася се до малки групи или до по-големи трудови колективи, което пък се свързва с осъществяването на различни функции на социалното управление в промишленото предприятие; и то най-вече със социалното планиране.

В съветската социална психология проблемите на климата се третират най-широко от голям брой автори.¹ Една значителна част от тях, изучавайки феномена на социално-психическия климат, обръщат основно внимание на неговата същностна характеристика, като разглеждат състоянието на колективното съзнание и на колектива, настроението на групата, социално-психологическата атмосфера или състановка в колектива, морално-политическото единство на членовете на колектива.

Друга група автори акцентират вниманието си върху такива същностни характеристики на социално-психическия климат, като отношение на членовете на колектива към труда въобще, изпълняваната работа, условията на жизнена дейност на колектива, ценностните ориентации на различните социални групи, груповата атмосфера, общия стил и тон на груповите взаимодействия, социалните ценности.

Трета група изследователи не засягат въпроса за същностните характеристики на климата, без да разглеждат неговите прояви, като се спират основно върху факторите, които го формират. Тук те включват мотивите за трудова дейност, социално-психологическите и делови връзки, организацията на труда, системите за стимулиране и др.

Четвърта група автори се спират най-вече върху влиянието на социално-психическия климат върху достигнатия икономически ефект, ефективността на труда и текуществото на кадрите, социално-психологическото състояние на трудовия колектив, удовлетвореността от труда и др.

Някои автори, като Н. Н. Обозов² разглеждат социално-психическия климат като резултат повече на сработване, а не на съвместимост. Във връзка с това, той определя социално-психическия климат като „удовлетвореност (неудовлетвореност) на членовете на колектива от междуличностните отношения“.

Най-авторитетни изследвания върху социално-психическия климат у нас са правени от проф. Ф. Генов. Съвсем правомерно същият изтъква, че „проблемът за създаване на благоприятен психически климат в отделни по-големи или по-малки общности е винаги бил и ще остане основен. Той е свързан със

¹ Антонюк, В. И. и др., Проблемма социального-психологического климата в советской социальной психологии, в сб. Социально-психологический климат коллектива; теория и методы изучения, изд. Наука, М., 1979, с. 16—23.

² Обозов, Н., Междуличностные отношения, изд. Ленинградского университета, 1979, с. 8.

създаване на условия за задоволяване на основните потребности на човека и предоставяне възможности за развитие и творческа изява на разностранините му възможности³.

При решаване на въпросите за регулиране на климата ние се ползвали в значителна степен от сполучливата дефиниция за този сложен феномен, дадена от същия автор, а именно, че „психическият климат е своеобразен, сложен, многостранен, многоверен и многостепен психически феномен, който характеризира за даден период от време дадено човешко обединение. Той се образува в зависимост от влиянието върху членовете на това обединение на: вида, насочеността, интензивността и силата на разнообразните фактори от макро- и микросредата и социалната им практика.

Такова системно разглеждане на климата ни дава основание да предложим система за регулиране на влиянието на различните фактори върху състоянието на това явление. В това отношение важно методологическо значение имат посочените концепции относно възможностите за управление на климата. В този смисъл, в същия труд той изтъква, че е „особено важно да се вземат предвид психологическите изисквания към дейността на ръководството и на изпълнителите към средствата, формите и начините на управленческото въздействие“*. В съгласие с тези разбирания ние предлагаме система за регулиране на социално-психическия климат с помощта на емпирично социологическо изследване, която естествено влиза в системата за социално управление в предприятието.

В настоящата статия ние изхождаме от едно по-общо разбиране за климата, което според нас е по-тясно свързано с възможностите за неговото регулиране. При разглеждането на климата ние имаме предвид пребладаващите в групата общи чувства, настроения, мнения, оценки, ценности ориентации, волева насоченост, взаимни очаквания.

Социално-психическият климат трябва да се разглежда като цялостно образование на всички съставни части на психиката на колектива. Наред с това в него се отразяват и основните черти на колектива, разглеждан като социален организъм. Социално-психическият климат е една от основните предпоставки за ефективно осъществяване на трудовата и обществена дейност на колектива, която наред със социално-психологическите особености на групата и психическите особености на отделните ѝ членове е най-съществен фактор за неговото формиране.

Може да се приеме, че социално-психическият климат се проявява у отделната личност (нейната структура, дейност, активност и т. н.), в групата чрез осъществяваните в нея социално-психически процеси и връзки, при дейността на ръководителите във формален план (вземане на решения, разпределение на работата между подчинените, санкциониране, стимулиране) и в неформален план (морални взаимоотношения между ръководителите и подчинените, неформално или полуофициално общуване на ръководителя с групата като цяло и с отделните ѝ членове).

Регулирането на социално-психическия климат може да се разглежда като процес на целесъобразно въздействие върху някои негови признания, както и върху определени, наложили се взаимоотношения или взаимодействия в колектива с цел постигане на оптималното му функциониране и успешно

³ Генов, Ф., Психическият климат в трудовите колективи; Профиздат, 1977, с. 9.

развитие.

За да се изясни процесът на регулиране на социално-психическия климат трябва да се изтъкне, че бихме могли да разглеждаме по-скоро проявите на този феномен преди всичко в следните случаи:

1. Взаимовръзки, взаимоотношения и взаимодействие между:

- отделните работници в колектива
- различните формални и неформални групи в колектива
- колектива и групата
- колектива и отделните негови членове
- групата и нейните членове.

2. Емоционално-психологическата нагласа на колектива, групата и отделните работници.

3. Съвместимостта между отделните работници — психофизиологическа, социална и социално-психологическа, разглеждана диференцирано и обобщено.

4. Съвместимостта между отделните групи, определена от психофизиологическите, социални и социално-психологически компоненти поотделно и общо.

5. Убеденост, съзнателност, дисциплинираност и активност на групата и колектива.

6. Отношенията на отделните работници, групи и колектива като цяло към социално-икономическите условия на трудова дейност.

За да се изясни по какъв начин може да се въздействува върху едни или други прояви на климата, трябва да разграничат факторите, които детерминират едно или друго състояние на социално-психическия климат. Считаме за правилно да споделим становището на В. А. Щерковин за обединяването на тези фактори в две по-големи групи — външни и вътрешни.¹

Като външни фактори той посочва характера на обществено-икономическата формация и съответствуващите ѝ производствени отношения, както и съвкупността от материални, културни и идеологически условия, в които живеят хората. Социалистическите производствени отношения и съответстващи им социалистически начин на живот, непрекъснатият растеж на материалното благосъстояние на членовете на развитото социалистическо общество, социалистическата култура и господстваща идеология на научния комунизъм — всички те съвместно определят основните черти на социално-психическия климат на трудовите колективи.

Твърде голямо значение за съхраняването на положителен климат имат вътрешните фактори: вътрешна удовлетвореност на индивида от условията и резултатите на труда, отношенията с колегите по работа. Тези отношения се създават въз основа на общността на определени ценности, норми и цели, което поражда взаимни симпатии между членовете на групата и готовност за съвместни действия. Върху състоянието на социално-психическия климат действуват регламентирани и констатирани за конкретния колектив организация на труда, система на заплащане и стимулиране, социално-икономически условия, професионално-квалификационно равнище на членовете на групата.

Външните и вътрешните фактори се разделят само условно и между тях съществуват дълбоки диалектически връзки. Въздействието на тези

¹ Щерковин, Ю. А., Идеологическое воздействие как фактор влияния на социально-психологический климат, изд. Наука, М., 1979, с. 42.

фактори предизвиква отклонения в характеристиките на климата. В редица случаи те са причина за деформиране на отношенията в колектива, което понякога затруднява неговото нормално функциониране. За да се избегне това, субектът на управление трябва да получава своевременна информация за смущаващите фактори (чрез функцията контрол) и въз основа на нея да оказва непрекъснато регулиращо въздействие за тяхното неутрализиране или приспособяване на системата към нея. Регулирането на социално-психическия климат трябва да служи не само за компенсиране на смущаващото въздействие на факторите, но и да доведе изследваната система (трудовия колектив) до ново, по-съвършено състояние, т. е. тя да претърпи положителни изменения и развитие. В това се заключва и основната задача на субекта на управление при регулиране на климата.

Върху формирането на социално-психическия климат влияят различни механизми — психологически, икономически, политически, организационни, административно-правни, нравствени, естетически. Десички те образуват сложен социален механизъм за управление, който има обективен характер, доколкото представлява отражение на обективната действителност. Наред с това той е субективен, „доколкото се създава от човека, обществените институти, за да насочи по посока на собствените интереси протичането на обществените процеси“¹.

Върху механизмите, влияещи върху формирането на социално-психическия климат, могат по-конкретно да се посочат механизмите на потребностите, установките, ценностите, нормите, както и този на нормативно-ценностното регулиране. От всички тези механизми най-слабо изучен, а същевременно и с твърде значимо влияние е механизъмът на нормативно-ценностното регулиране. Това се обуславя от обстоятелството, че господстващи в колектива отношения (емоционален тон, настроение, сплотеност и най-вече сработеност) в твърде голяма степен зависят от психическите качества на индивидите, от техните установки и цели, от начина на приобщаването им към груповите цели, от действието на такива регулатори, като груповите потребности, мотиви, норми, ценности.

Приобщаването на индивида към групата в редица случаи е свързано с преустройство на неговата система от ценностни ориентации с тези на групата. Механизмите на приобщаването могат да се разглеждат двояко: едни от тях имат предимно социален характер (възпитание, обучение, разпределение на функциите в групата), други — психологически (убеждение, внушение, подражание). Много важна роля при приобщаването играе постигането на оптимално съотношение на съвместяване и сработване на индивида с останалите членове на групата.

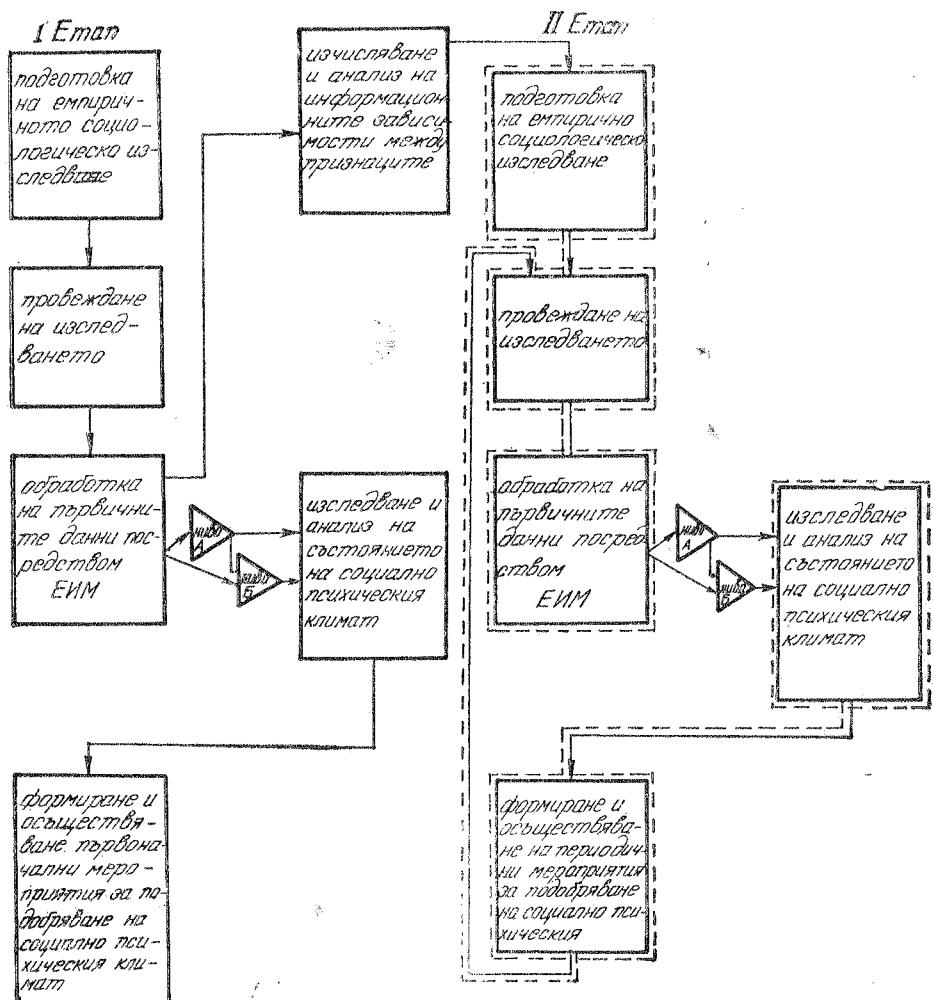
При това обаче колективните ценности и норми в предприятието и неговите поделения трябва да са в хармония и да не противоречат с тези на социалистическото общество. М. И. Бобнева подчертава значението на груповите норми в социалистическия трудов колектив, а именно, че те се използват не само за регламентиране на вътрешногруповото поведение и междуличностните контакти, взаимодействия и взаимоотношения, но и за преобразуване на междуличностните отношения в социални, задължителни

¹ Афанасьев В. Г., Человек в управление обществом, Москва, изд. Политической литературы, 1977 г., с. 236.

отношения, междуличностното взаимодействие в нормативно поведение в групата, общността, обществото.¹

Социално-психическият климат се осъществява от социалното поведение на индивидите, в основата на което стоят техните социални установки (ценностни ориентации). Тези установки предполагат не само жизнени потребност и физическа среда, но и отношения с другите хора в социалната среда.

В основата на общуването на индивидите лежи мотивационната система на личността, която в значителна степен определя състоянието на социално-психическия климат в разглежданата група (колектив). В нея ценостните

Фиг. 1

¹ Бобнева М. И., Социальные нормы и регуляция поведения, изд. „Наука“ Москва, 1978 г.

ориентации на отделните членове заедно с ценностите на групата образуват относително устойчива структура, която определя различните форми на групова дейност. Регулирането на тази дейност в значителна степен обуславя и регулирането на климата.

В последния случай трябва да се намери правилно методологическо решение на въпроса как най-добре да се оцени състоянието на социално-психическия климат, какви фактори влияят върху неговите характеристики и как най-точно да се оцени тяхното влияние, как да се премине от епизодично към периодично оценяване на неговите характеристики.

Изучаването и регулирането на сложния феномен социално-психически климат с помощта на емпирично социологическо изследване изисква построяването на подходящ социологически модел на това явление. При създаването на такъв модел на социално-психическия климат е необходимо да се използува системният подход. Това означава да се даде отговор на въпроса от какви компоненти е изградено понятието, каква е тяхната йерархична структура и взаимодействие, каква е неговата роля и функции в цялостната социологическа система на предприятието. Наред с това е необходимо да се разкрият и задълбочено проучат факторите, действуващи върху характеристиките на социално-психическия климат и тяхната декомпозиция. По такъв начин се изяснява връзката на изучаваното явление с други обществени явления, евентуални несъответствия и противоречия с тях, както и наличието на проблеми, които следва задълбочено да се изследват и решават.

На най-високата степен на познание стои т. н. „основно понятие“, което в случая е разглеждането от нас „социално-психически климат“.

В предлагания от нас модел като основни понятийни индикатори, които изясняват основното понятие, разглеждаме: 1) емоционален тон; 2) морални взаимоотношения в групата; 3) контактност; 4) конфликтност (фиг. 1).

Смятаме, че предлаганият от нас модел е адекватен на изучавания обект, като понятийните индикатори характеризират социално-психическия климат. Освен това използваниите емпирични индикатори дават възможност плавно да се подходи към формулирането на въпросите и изграждането на въпросника.

Като по-главни фактори, въздействуващи върху състоянието на социално-психическия климат, приемаме: качество на труда; социално-икономически условия на жизнена дейност; асоциираност на работещия към предприятието; собствен статус; личностни характеристики.

Нашето становище е, че тази класификация не е единствена, но смятаме, че е в най-голяма степен адекватна на същността на изследвания обект (т. е. трудовия колектив на промишленото предприятие).

Таблица 1

Настроение при започване на работа	K
1. Настроение при завършване	0,625
2. Удовлетвореност от работата	0,542
3. Справедливост при стимулирането	0,543
4. Съществуващи отношения в колектива	0,542
5. Старание в работата	0,518
6. Оценка на колектива	0,500

Таблица 2

Съществуващи отношения в колектива	K
1. Завист	0,720
2. Егоизъм	0,717
3. Грубост и невежливост	0,610
4. Безразличие към личните работи и грижи	0,605
5. Клюкарство	0,594
6. Споделяне с прекия ръководител на личните работи и грижи	0,524

В съответствие с изложения социологически модел на социално-психическия климат се предлага система за регулиране.

Реализацията на системата беше извършена в следната последователност (фиг. 1).

1. Провеждане на първоначално емпирично социологическо изследване, което дава значителен обем базови данни и позволява да се изяснят значителен брой основни взаимовръзки (1977 г.)

Таблица 3

Конфликтност	K
1. Взаимно доверие	0,584
2. Вежливост в отношенията	0,524

Таблица 4

Удовлетвореност от колектива	K
1. Съществуващи отношения в колектива	0,872
2. Завист	0,854
3. Егоизъм	0,826
4. Клюкарство	0,765
5. Споделяне с ръководителя на личните работи	0,760
6. Помощ и съдействие от ръководителя при затруднения в работата	0,740
7. Настроение при започване на работа	0,736
8. Справедливост при стимулирането	0,735
9. Справедливо оценяване на работата	0,732
10. Грубост и невежливост	0,828
11. Безразличие към личните проблеми	0,726
12. Справедливо разпределение на премиите	0,720
13. Правилно разпределение на работата	0,716
14. Манъюри в колектива	0,692
15. Организация на работата	0,682
16. Разясняване принципите на стимулирането	0,675
17. Компетентност на ръководителя	0,657
18. Държане и обноски на ръководителя	0,645
19. Построение при завършване на работата	0,644
20. Конфликти на лична почва	0,586
21. Познаване производствените програми на предприятието	0,575
22. Начин, по който ръководителят използува властта си	0,573

2. Провеждане на емпирично социологическо изследване по нов (съкратен) вариант на анкетната карта, която се въвежда като траен документ в предприятието. На този етап се набелязват конкретни мероприятия, които да доведат до подобряване на социално-психическия климат.

3. Провеждане на емпирично социологическо изследване през 1980 г. Същото изследване позволява да се установят измененията в характеристиките на климата. Това изследване се повтаря на всеки две години. Този срок по наше мнение е оптимален, в което се убедихме при функционирането на системата.

Анализът на данните на цялото предприятие показва, че признаците на положителните форми на социално-психическия климат: взаимопомощ, отзивчивост към личните проблеми и взаимно доверие се оценяват като средно изразени. Признаците на отрицателните форми на социално-психическия климат (егоизъм, безразличие към личните проблеми, грубост, невежливост, клюки) се оценяват като слабо изразени или под средното ниво на изразеност. Оттук следва, че в предприятието преобладават признаците на положителните форми на социално-психическия климат.

Изследването на корелативните зависимости между някои от характеристиките на социално-психическия климат и факторите, които ги обуславят, показват, че редица от изследваните връзки са значими — табл. 1, 2, 3, 4.

Анализът на основните закономерности при регулиране на социално-психическия климат и тяхното свързване с бъдещите насоки в усъвършенствуване на социалното управление на трудовия колектив ни дават основание да направим следните:

ОБОБЩЕНИЯ, ИЗВОДИ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

1. Системата за регулиране на социално-психическия климат е важна съставна част на системата за социално управление на предприятието. Разработената система е необходима най-вече с оглед формиране на обосновани мероприятия, които да влязат в плана за социално развитие на колектива или пък да бъдат непосредствено реализирани.

2. Системата се реализира с помощта на емпирични социологически изследвания, което поставя въпроса за тяхната най-старателна подготовка, провеждане и обработка на получените първични данни. Точното описание на социално-психическия климат е свързано не само с избора на подходящи понятийни и емпирични индикатори,resp. целесъобразно изграждане на въпросника, но и с предлагане на подходящи математични методи за обработка на данните, които, в съчетание с богатите възможности на ЕИМ, позволяват да се получи крайно интересна изходяща информация.

3. Усъвършенствуването на технологията на управление изисква да се премине от единократни социологически изследвания към периодично повтарящи се, т. е. към създаване на информационни системи за изучаване и управление на социалните процеси. Функционирането на подобни системи ще позволи да се изучат социалните процеси в динамика и периодично да се формулират мероприятия, водещи постепенно и последователно (а не анархистично и разпокъсано) към достигане на поставените цели.

CONCERNING THE REGULATION OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CLIMATE
IN THE WORKING COLLECTIVE

I. Koussev

Social-psychological climate is a complex phenomenon, studied by many authors. In the present paper its general traits are discussed from the point of view of the Soviet social psychology and of some Bulgarian investigations. The possibilities of climate's regulation are considered in the light of its main components as follow; emotional tone, group's moral interrelations, contactiveness, conflicts. The pattern of a climate regulation system is given and its practical application in an empiric sociological research is shown. Definite typical results in the course of periodical functioning of the system are obtained. In conclusion the practical value of the proposed approach is accentuated in the light of the optimization of social management of the enterprises.

При изпращане на материали в редакцията е необходимо авторите да посочват трите си имена, месторабота и точния си адрес.

Медицинска и спортна психология

ЛАТЕРАЛНА АСИМЕТРИЯ НА ЦЕРЕБРАЛНИТЕ ХЕМИСФЕРИ ПРИ ВЪЗПРИЕМАНЕ НА БУКВИ

C. ПЕНЧЕВА

1. Целта на настоящото проучване е преценка на латералната асиметрия на церебралните хемисфери при процеса на възприемане, като функция от различни изменения в тестовете за изследване. Данните от някои експерименти, че дясното зрително поле (ДЗП) е водещо при възприемане на стимули-букви при тестове с лесна класификация, а на лявото зрително поле (ЛЗП) — за по-трудни класификационни задачи със същите стимули (Egeland, Jonides a. Wall, 1972, Jonides, in press) предизвикват дискусии по теориите за хемисферната локализация.

1.1. В нашата работа използваме метода и апаратурата за билатерална симултания зрителна тахистоскопична перцепция (БСЗТП), публикувани от Пенчева, 1980. Използваните стимули са буквени съчетания.

1.2. Допускаме, че стимулите-букви ще се възприемат по-добре чрез ДЗП (лявата мозъчна хемисфера (ЛМХ), тъй като са вербални знаци и това е според теорията за предимство на ЛМХ при десноръкчи лица за букви (Kitamura, 1961, 1966) и за думи (Dimond, 1971, Ellis, Shepard, 1974, McKeever a. Hullin, 1970). Същевременно буквите могат да бъдат възприемани и като невербални знаци, понеже са в съчетания, необразуващи думи и тогава приоритет ще има ЛЗП) дясната мозъчна хемисфера (ДМХ) според становището за локализация на невербалните процеси (Kitamura, 1969, Geffen, Bradshaw a. Wallace, 1971) и зрително-пространствените съпоставления (Atkinson a. Egeland, 1973).

1.3. С оглед на тези хипотези са проведени три експеримента при 12 болни с огнищни мозъчни увреди (ОМУ) — 6 с увреда в ЛМХ и 6 с увреда в ДМХ. Средната възраст на болните е 61 г., от които 9 са мъже и 3 — жени, всички десноръкчи по теста на Annette, 1967, и с нормална или коригирана зрителна острота. Локализацията на болестния процес при всички болни е определена чрез неврологичен статус, невропсихологичен стандартен тест и компютърна аксиална томография (КАТ). Болните с увреда в ДМХ нямат синдром на игнориране, а тези с увреда в ЛМХ — нямат афатични нарушения, които да пречат на провеждането на експеримента.

2. Експеримент I.

2.1. Стимули и процедура. Използват се четири буквени съчетания: СО, ПМ, ВБ и ЕГ, нарисувани с черен туш на бял картон. За БСЗТП тези стимули са в диапозитиви с размер 5×5 см, а за бинокулярно възприемане са на фотоснимки с големина 6×8 см. Буквите са така нарисувани, че в съчетанията по две да имат близки перцептивни белези въпреки различното значение и да нямат смисъл на дума. От посочените буквени съчетания са съставени 24 двойкови комбинации. При БСЗТ предявяване на двойките, всяко стимулно съчетание, напр. СО се появява 6 пъти във всяко зрително

поле. Така, за статистическата обработка се използват 96 стимули и съчетания, от които 48 са видени чрез ЛЗП, а 48 — от ДЗП, на всеки отделен болен. Изисква се изследваното лице, незабавно след експозицията (20 мсек.) на двойковата комбинация, да посочи възприетия стимул върху табло, където са поставени 8 фотоснимки с по 2 изображения от всички буквени съчетания. На фиш се отбелязват правилните отговори за стимули от ЛЗП и за тези от ДЗП. Например ако стимулите ЕГ и СО са представени към двете зрителни полета, то изследваният болен трябва да посочи единия или двета между другите 8 фотоснимки, съдържащи стимулите СО, ЕГ, ВБ и ПМ по два пъти.

Таблица 1а
План на експеримент I за БСЗТП на букви от болни с ОМУ

2 × 2

Локализация на увредата (A)	A1ДМХ		A2 ЛМХ	
Зрително поле (B)	B1 ЛМХ	B2 ДЗП	B1 ЛЗП	B2 ДЗП
Σх	165	133	220	130

От цялата група изследвани болни са получени 1092 отговора, някои от които са за стимули, възприети чрез ЛЗП, други възприети чрез ДЗП и трети — погрешни отговори.

2.2. Планът на експеримент I е показан на табл. 1-а, където се посочват изследваните фактори. Първият фактор е „локализация на мозъчната увреда“ според страна на хемисферата, а вторият фактор е „зрително поле“ — ЛЗП и ДЗП. Реплики са правилните отговори, получени чрез посочване, т. е. идентификация без назоваване.

2.3. Резултатите от проведенния дисперсионен анализ са дадени на табл. 1б.

2.4. Анализ на данните. Факторът „локализация на мозъчната хемисфера“ е незначим, което показва липсата на съществено значение,

Таблица 1б
Резултати от дисперсионния анализ (по Хикс, 1956)

Източник на дисперсия	Степен на свобода	S _s .	σ^2 .	F-набл.	.001	.01	.05
					F-критично		
Локализация на увредата	1	112,66	113,66	3,8	14,6	8,0	4,0
Зрително поле	1	620,17	620,17	20,0	"	"	"
Взаимодействие	1	141,0	141,0	4,54	"	"	"
Грешка	21	651,0	31				
Обща	1524						

Таблица 1в

Сравняване на средните величини

ЛЗП при увреда в ДМХ/ДЗП при увреда в ДМХ = 2,7
ЛЗП при увреда в ДМХ/ДЗП при увреда в ЛМХ = xxx 21,7

на наличие или липса на увреда в едната или другата церебрална хемисфера. Групата изследвани болни са тъка подбрани, че имат сравнително леко проявена неврологична симптоматика, насочваща към болестен процес в едната хемисфера, напр. латентна или лека централна хемипареза, със или без пареза на VI и XII чмн, дискретни или липсващи невропсихологични симптоми, без синдром на игнориране или сензорна афазия и т. н. От друга страна, наличието на мозъчната увреда е верифицирано чрез КАТ. Резултатът от експеримента представя групата с увреда на ЛМХ с еднакви възможности, както на групата с увреда на ДМХ. Вторият фактор „зрително поле“ обаче е силно статистически значим ($FB = \text{xxx}20$, $p < 0,001$) и това означава приоритет на едното зрително поле, съответно на едната мозъчна хемисфера при възприемане на тези буквени стимули. От табл. I в за сравняване на частните средни величини става ясно, че най-много правилни отговори са получени за стимулите, видяни чрез ЛЗП при болните с увреда в ЛМХ, т.е. ДМХ възприема много по-добре тези стимули. Този резултат поставя въпроса за ангажираността на субдоминантната хемисфера със задачи за зрително-пространствени съпоставления, дори когато стимулите имат известен вербален характер (в случая букви). Това се потвърждава и от факта, че групата болни с увреда в ДМХ имат почти еднакви възможности за идентификация на стимулите, видяни с едното или другото зрително поле. При тях не се проявява приоритет на церебрална хемисфера, макар че ЛМХ е интактна и би могла да компенсира нарушената функция на ДМХ.

Този резултат кореспондира с данните на Jonides (in press) за приоритет на ДМХ при трудна класификация на букви и с тези на Atkinson a. Egert, 1973, за съпоставяне на зрително-пространствено-ориентирани стимули. Ако приемем, че нашите стимули могат да бъдат отнесени към групата на вербалните стимули, то при дефект в ЛМХ се проявява известна, макар и слаба лингвистична функция на субдоминантната нелингвистична мозъчна хемисфера, което подчертва Gazzaniga (1970) при болни след комисуротомия. Ние сме склонни обаче да приемем, че стимулите представляват повече зрително-пространствени гешталти, от една страна, а от друга — процедурата на идентификация чрез съпоставяне без вербализация е функция на ДМХ. В потвърждение на това е фактът, че липсва значимост на постиженията на групата болни с увреда в ДМХ, при интактна ЛМХ. Това ще рече, че възможността на ДМХ при увреда в нея се понижава и изравнява с по-ниската способност на ЛМХ да възприема тези стимули при така посочената процедура.

3. Експеримент II.

3.1. При този експеримент се използват същите стимули—буквени съчетания, както при експеримент I, но само в диапозитиви (20 мсек.) за предявяване пред ЛЗП и ДЗП. Тъй като във всички 24 двойкови комбинации има 12 с еднакви и 12 с различни стимули (напр. СО—СО или ЕГ—ВБ и др.), то изследваният болен трябва да отговори дали стимулите са еднакви или различни. При тази процедура се проверява, от една страна, дали болният спазва изискването да възприема, при фиксиран поглед в централната светеща точка и, от друга — има ли разлика в нагласата на пациентите с различна локализация на увредата. Отчита се броят на грешките, направени за еднаквите и различните двойкови комбинации. Обработват се общо 288 отговора от цялата група болни.

3.2. Планът на експеримента е даден на табл. 2-а, където личат два изучавани фактора: „латерализация на увредата“ и „вид отговор“ (еднакви-различни). Репликите са допуснатите грешки.

План на експеримент II за буква
2 × 2

Локализация на увредата (A)		A1 ЛМХ		A2 ДЛХ	
Вид отговор (B)		B1 еднакви	B2 различни	B1	B2
Σ x		13	35	21	29

3.3. На табл. 2-б са резултатите от двуфакторния дисперсионен анализ.

3.4. Анализ на данните. Липсва статистическа значимост на фактора „латерализация на увредата“, но е значим „вид отговор“ ($F_B = 11,2$, $p < 0,01$). Показателно е, че същата група болни, които участвуват в експеримент I, възприемат същите зрително-пространствени стимули или

Резултати от дисперсионния анализ

Източник на дисперсия	Степен на свобода	Ss	σ^2	F-набл.	.001	.01	.05
					F-критично		
Локализация на увредата	1	0,16	0,16	0,04	14,6	8,0	4,3
Вид отговор	1	37,5	37,5	10,2	"	"	"
Взаимодействие	1	8,5	8,5	2,2	"	"	"
Грешка	21	77,8	3,7				
Обща		114					

Таблица 2-в.

Сравняване на средните величини

еднакви при увреда в ЛМХ/различни при увреда в ЛМХ = $xxx 21,4$
единакви при увреда в ДМХ/различни при увреда в ДМХ = 2,7

букви като вид лингвистични стимули, но при друга инструкция и показват статистическа значимост по отношение оценката на стимулите в двойката. Тук (табл. 2-в) значимо повече се грешат двойките с различни стимули при болни с увреда в ЛМХ. При увреда в ДМХ броят на грешките е почти равен за единаквите и различните двойкови комбинации. Този фактор говори, че инсуфициенцията на ЛМХ се проявява във възможността да се възприемат и правилно оценяват стимули, които се различават по перцептивни белези. Това е може би поради своеобразна нагласа на болните с увреда в ЛМХ, с тяхната готовност по-често да дават отговор „единакви“ и да не се съобразяват с елементите, различаващи двета образеца.

4. Невропсихологичната литература съдържа много демонстративни

разработки върху проблема за латералната асиметрия на зрително-перцептивните процеси при нормални хора, болни с ОМУ и такива след комисуротемия. В последните години публикациите на тази тема рязко се умножиха (напр. библиографията на Fudin a. Masterson, 1975). Въпреки това обаче интерпретацията на тази латерална асиметрия е все още открит въпрос. Редица автори, като Geffen a. Bradshaw, a. Nettelton, 1973, Kinsbourne, 1970, 1974, 1975, Levy, Trevarthen a. Sperry, 1972, Levy a. Trevarthen, 1976, Patterson a. Bradshaw, 1975, показват чрез своите експерименти известна податливост на латерализацията на процеса. Те обсъждат хемисферната асиметрия като определена от инструкциите, от затрудненията на постановката и от влиянието на състава на задачите.

Нашите експерименти поддържат становището на тези изследователи, като подчертават значението както на инструкцията, така и на характера на стимулите, използвани за провокиране на латерална асиметрия при процеса на зрително възприятие.

ЛИТЕРАТУРА

1. Пенчева, С., Функционална асиметрия на церебралните хемисфери и перцепция на цветове. Сб. Строеж и функции на мозъка, София, БАН, 1980.
2. Хикс, Г., Основные принципы планирования эксперимента, пер. с англ., М., изд. Мир, 1956.
3. A p p e t t e, M., The binomial distribution on right, mixed and left handedness, QJEP, 19, 1967, 327—333.
4. A t k i n s o n , J., H. E g e t h , Right hemisphere superiority in visual orientation matching, Can. J. Psychol., 27, 1973, 152—158.
5. D i m o n d , S. J., Hemispheric function and word registration, JEP, 87, 1971, 183—186.
6. E g e t h , H., J o n i d e s , S. W a l l , Parallel procesing of multielement displays, Cogn. Psychol., 3, 1972, 674—698.
7. E l l i s , H. D., S h e p a r d , J. W., Recognition of abstracts and concret words presentedjin left and right visual fields, JEP, 103, 1974, 1035—1036.
8. G a z a n i g a , M. S., The bisected brain, New York, Appelton—Century—Crofts, 1970.
9. a. G e f f e n , G., B r a d s h a w J. L., N. C. N e t e l t o n , Attention and hemispheric differences in reaction time during simultaneous audio-visual tasks, QJEP, 25, 1973, 404—412.
- b. Geffen G., J. L. Bradshaw, G. Wallace, Interhemispheric effects on reaction time to verbal and nonverbal visual stimuli, JEP, 87, 1971, 415—422.
10. J o n i d e s , J., Left and rigth field superiority for letter classification, in press.
11. a. K i m u r a D., Cerebral dominance and the perception of verbal stimuli, Can. J. Psychol., 15, 1961, 166—171.
- b. Kimura D., Spetial localization in left anright visual fields, Can. J. Psychol., 23, 1969, 445—458.
- c. Kimura D., Dual functional asymmetry of the brain in visual perception, Neuropsychologia, 4, 1966, 275—285.
12. K i n s b o u r n e , M., The cerebral basis of lateral asymmetries in attention, In: A. F. Sanders (Ed), Attention and performance III Amsterdam, North-Holland Publishing Co, 1970.
- b. Kinsbourne M., The control of attention by interaction between the cerebral hemispheres. In: S. Kornblum (Ed), Attention and Performance IV, New York, Academic Press, 1973.
- c. Kinsbourne M. The mechanism of hemispheric control of the lateral graduent of attention. In: P. M. A. Rabbitt & S. Dornic (Eds), Attention and Performance V, New York, Academic Press, 1975.
13. L e v y , J., C. T r e - v a r t h e n , R. W. S p e r r y , Perception of bilateral chimeric figures following hemispheric disconnection, Brain, 95, 1972, 61—78.
- b. Levy J., C. Travarthen, Metacontrol of hemispheric function in human splitbrain patients, JEP, Human Perception and Performance, 2, 1976, 299—312.
14. M c K e e v e r , W. F., M. D. H u l i n g . Left-cerebral superiority in tachistoscopic word-recognition performances, Perc. & Mot. Skills, 30, 1970, 763—766.
15. Patterson K., J. L. Bradshaw, Differential hemispheric mediation of nonverbal visual stimuli, JEP: Human Perception and Performance, 1, 1975 246—252.

LATERAL ASYMMETRY OF BRAIN HEMISPHERES IN LETTER PERCEPTION

S. Pencheva

An experimental study of the lateral brain hemispheres asymmetry during verbal information processing is carried out by means of bilateral simultaneous visual tachiscopic letter perception. The question of lateral hemispheric priority and its dependence on the structure of the stimulus perceived is discussed. Patients with focal brain injuries were investigated. The results obtained by analysis of the data obtained in a two-factors experiment showed the engagement of the right subdominant brain hemisphere in the task of visual-spacial confrontation of verbal stimuli. The importance of the procedure of non-verbal identification in determining and influencing hemispheric lateralization is accentuated.

История на психологията

Държавният съвет на НРБ е издал указ за награждаване на член-кореспондент професор Генчо Димитров Пирьов с орден „Народна Република България“ — първа степен, за неговата дългогодишна научно-преподавателска дейност в областта на психологическата наука и във връзка с 80-годишнината от рождението му.

От излизането на бр. 1 през 1973 г. на сп. „Психология“ до днес проф. Г. Пирьов е член на редакционната колегия и зам.-главен редактор на списанието.

Член-кореспондент проф. ГЕНЧО ПИРЬОВ — ВИДЕН БЪЛГАРСКИ ПСИХОЛОГ И ПЕДАГОГ

Повече от 50 години проф. Генчо Пирьов дава своя принос като педагог и психолог в разработката на важни теоретико-психологически и педагогически проблеми. Той е в истинския смисъл на думата учител на хиляди учители. Затова с пълно основание неговото дело се разглежда като голям принос в подготовката и особено във възпитанието на хиляди български младежки и девойки.

В историята на българската психологическа мисъл проф. Генчо Пирьов оставя трайна дира. Неговите разработки по обща, педагогическа и експериментална психология не само обогатиха родната наука, но получиха признание и в много други страни. Трудно е да се характеризира богатото му творчество, което обхваща над 200 научни трудове.

*

В своята многостранна творческа дейност в областта на психологическите и педагогическите науки проф. Г. Пирьов никога не се е ограничавал в рамките на един от клоновете на психологията. Развитието на българската психологическа мисъл и особено на нейното преустройство на диалектико-материалистически позиции изисква изследването и разработването на един поширок кръг от проблеми. Това налагаше и социалистическото строителство. Психологията трябваше да се превърне от обикновена наука в наука с голяма приложна значимост. За това бяха нужни огромни, не само научни, педагогически, но и пропагандистки и организаторски усилия. Изминалите повече от 50 години научна дейност на проф. Пирьов са години на полагане основите на широк диапазон от проблеми в областта на педагогиката и психологията.

Една от областите, на която проф. Г. Пирьов отделя значително място в трудовете си, е областта на общата психология. Който и труд да разгърнем от неговото многообемно научно творчество, ще се убедим, че проблемите на общата психология за него не са никакво допълнително увлечение. Това е фундаментална линия за изясняване на проблемите на детската и педагогическата психология, а така също и на

всички други области на психологията. За него общата психология е фундамент, който обуславя специализираните клонове и се подхранва от тях. Проф. Г. Пиръов пръв у нас постави въпроса за определяне мястото на психологията между фундаменталните науки за човека (1966 г.). През 1968 г. той публикува статия в списание „Философска мисъл“ именно върху тази тема: „Психологията като фундаментална наука“. Тази тема проф. Г. Пиръов защити на Първата конференция на психолозите от социалистическите страни в Потсдам, ГДР, през 1978 г. Тази теза получи понататъшна разработка и в публикациите: „За системата на психологическите науки“ (сп. „Философска мисъл“, кн. 5, 1979 г.); „Психологията и другите науки“ (доклад пред Световния конгрес по философия във Варна през 1973 г., публикуван в сп. „Психология“, бр. 3/1973 г.).

Проф. Г. Пиръов отделя немалко внимание и на методологическите въпроси на психологията и психологическите изследвания. В общопризнатата у нас и в много други страни книга „Експериментална психология“ авторът разработва редица методологически въпроси на психологическите изследвания. Постановките за принципите в психологическите изследвания (анализ и синтез, единство между психично и физиологично, изучаване на явлението в процеса на развитието му, принципът на детерминизма и др.), за мястото на диалектиката в изучаването на психичните феномени, постановките за методите на изследванията са теоретико-приложен принос за психологическата наука.

Теоретическите и в частност методологически постановки на общата психология проникват в творчеството на проф. Г. Пиръов и в други статии по отделни въпроси. Към тях могат да се отнесат: „Към психоло-

гията на хипотезата“ в сп. „Психология“, бр. 2/1976 г.; „Принос към психологията на учението“ — студия в Годишник на СУ, ИФФ, ч. I, 1942 г. и др.

Проф. Г. Пиръов разглежда и разработва отделни фундаментални въпроси на психологията и при проучването на такива нейни проблеми като тези за мисленето, за способностите и таланта, за психологията на творчеството и т. н.

Особено внимание в своите изследвания проф. Г. Пиръов отделя на един от най-кардиналните проблеми на психологията — проблемът за същността на мисленето и главно на такива видове като творческото и практическото мислене.

В статията „Понимание и гипотез в процесе решения технических задач“ (сп. „Вопросы психологии“, бр. 1, 1975 г.); в студията „Мислене и проблемност“ (сб. „Въпроси на проблемното обучение в началното училище“, изд. НИ, 1972 г.) и други той не само разработва процесуалната същност на мисленето, но и успешно свързва неговите общоцеловъзможни постановки с въпросите на обучението и възпитанието. Проф. Г. Пиръов умело защищава тезата за единството на висшите и нисшите психически процеси и чрез изследвания установява преходите на конкретното мислене към формите на абстрактното.

Важно място в проблема за мисленето заема и въпросът за степента на разбирането. В колективно издадения труд „Психологически проблеми на мисленето“ (Изд. НИ, 1979 г. под редакцията и водещото участие на проф. Пиръов) той разработва и степените на разбирането, като отделя специално внимание на ролята на хипотезата при решаването на техническите задачи.

Проблемите на мисленето Г. Пиръов не разглежда само отделно, но

ти свързва с тези за способностите, таланта и творчеството. Този комплексен подход успешно е реализиран в такива разработки като: „Способности и талант“ — студия в сб. „Проблеми на таланта“, Партиздат, 1975 г.; „Способности и развитие“, Изд. НП, 1980 г. и в подготвения за печат под негова редакция колективен труд „Психология на творчеството“.

*
Развитието на педагогическата психология в България, особено след победата на социалистическата революция у нас, е най-тясно свързано с името на проф. Генчо Пирьов.

Още през 1948—1949 година той разработва и публикува основен и пълен курс от лекции — Педагогическа психология, изграден върху диалектико-материалистически основи. Този оригинален и диференциран от детската психология университетски курс се появява у нас преди да се изградят подобни курсове в другите социалистически страни. Той получи положителна оценка в чуждестранния и особено в съветския печат. Трудът се преиздава многократно (през 1975 г. излиза неговото VI издание) и се ползва широко от учители, възпитатели, психолози, просветни дейци и студенти.

Главната теза на проф. Г. Пирьов е, че в основата на обучението стоят дейностите: игра, учене и труд, а на възпитанието — личността с нейните аспекти. В много свои разработки и публикации той убедително доказва формиращото значение на играта и ученето и ролята им за психическото развитие на децата и юношите. В психолого-педагогическия анализ на детските игри, във връзката „игра — играчка“ и тяхната класификация се съдържа безспорен научен принос. И не случайно трудът на автора върху „Психологически проблеми на играта“ (пуб-

ликуван на български език през 1968 г.) е преведен на немски и унгарски език.

Друг системен курс, който Г. Пирьов подготвя съвместно със Ст. Желев, е учебникът за студенти от учителските институти „Детска и педагогическа психология“ (V издание, 1960 г., 1970 г.). В най-ново време проф. Г. Пирьов чете лекции пред специализанти по психология на педагогическата дейност в СУ „Кл. Охридски“ специализиран курс „Психология на творчеството“, във връзка с който се явяват статиите му в периодичния печат: „Психологически аспекти на педагогическото творчество“ (Учителско дело, бр. 5/1980 г.); „Творчество и педагогическа дейност“ (Начално образование, 7, 1974); „Възпитание за творческа дейност“ (Народна просвета, 5, 1976) и други публикации.

Приносът на проф. Г. Пирьов в развитието на българската педагогическа психология е концентриран изключително в психологията на обучението или психодидактиката. В тази област са и най-големите му постижения, с които ще остане завинаги в нейната история.

Специално внимание заслужава монографията на проф. Г. Пирьов „Към психологията на нагледността и съзнателността при обучението“, издание на БАН, 1958 г., в чието съдържание намира отражение ценен психологически анализ на сетивното и абстрактно-логическото познание в учебния процес. Обобщавайки наш педагогически опит, авторът прави задълбочени теоретични заключения и ценни изводи за подобряване на практиката. С оригинален и приносен характер се отличават класификациите му на категориите онагледяване при обучението и на типичните грешки при онагледяването. Кон-

структурната идея на Г. Пирьов за изграждане положително отношение на ученика към ученето, като съществен компонент на неговата съзнателност и активност в обучението, е актуална и днес. Не случайно тя е предмет на научно разглеждане и в по-новата ни педагогическа психология. С разкриването на психологическите основи на дидактичните принципи: нагледност, съзнателност и активност и ролята им в психическото развитие на детето значително се обогатява и усъвършенствува проблемното съдържание на психологията на обучението.

Определена заслуга има проф. Г. Пирьов и за разработването на психологията на възпитанието и по-специално психологията на колектива и комунистическото възпитание. Научен интерес представляват описаните от него главни модели на човешки взаимоотношения и направленият психологически анализ на възпитателните взаимоотношения. Една от постоянните теми, които вълнуват автора, е психологическото развитие и възпитание на децата в семейството.¹

Във връзка със споменатите теми, на чието разработване са посветени многолетни творчески усилия, са и проблемите за трудностите при възпитанието и обучението на „трудни деца“. И тук ветеранът на психологията и педагогиката прави съществен принос, свързан с изясняване теоретическата същност на трудностите и причините при обучението и възпитанието, ролята на привичките за създаване и преодоляване на тези трудности. В този план заслужава да се спомене и трудът на Г. Пирьов „Психологическа реабилитация при нарушения в поведението в детската възраст“ (в съавторство с В. Ма-

нова – Томова и Р. Пенушлиева, С., МФ, 1976 г.). В нея авторът не само обосновава необходимостта от психологическа и педагогическа реабилитация, но и установява причините за нарушения в психическото развитие. Той класифицира предпоставките в четири основни групи: медико-биологични, социално-икономически, психологически и педагогически.

Всепризнат е приносът на Г. Пирьов в решаване на психологическите проблеми на училищното и професионалното ориентиране. Още през 1945 г. излиза неговата брошюра „Професия и образование“, покъсно той публикува и „Ориентиране към висшето образование“ (Институт за рационализация, 1947 г.), а в най-ново време се появиха и много статии по този проблем. Върху основата на собствена теоретична концепция авторът дава цennи препоръки за организиране центрове за професионално ориентиране и изследване на учениците, които експериментират в експериментални и лабораторни условия, а също и в тяхната практика.

Благодарение на дълготрайните интереси на проф. Г. Пирьов към професионалното ориентиране и задълбочените му проучвания по този въпрос, през 1970 г. нашата теория се обогати с книгата „Психологическо проучване на учениците и професионалното ориентиране“. Анализът на нейното съдържание дава представа за актуалността на разглежданите проблеми. В тази книга авторът отново се връща към главните психологически задачи на професионалното ориентиране и разглежда теоретичните основи на проучването на учениците с оглед тяхното ориентиране. „Човешката лич-

¹ Г. Пирьов, В. Манова. Семейство и дете, С., М-во на информациите и изкуствата, 1947 г.; в училищна възраст (Г. Пирьов, Психологически особености на възпитанието на децата през училищна възраст, С., ОФ, 1956 г., и във всички училищни възрасти). Познаваме ли нашите деца? (С., Народна просвета, 1966).

Пи
на
ка
ку
въ
пи
об
ди
ст
с
че

ност — посочва проф. Г. Пирьов — се фомира в отношенията на човека с другите хора. Тя се проявява в тези отношения. Затова проучването ѝ не може да се извърши изолирано от тях.“ В тази връзка той формулира пет принципни изисквания, които трябва да се съблудават при психологическото проучване на учениците.

Освен това в нея е отделено внимание и на извънкласната работа на класните ръководители, на училищните лекари и на комисиите за училищно и професионално ориентиране. Голяма практическа ценност имат примерният план за мероприятията на класния ръководител по професионално ориентиране, примерните въпросници за провеждане на анкети, планът за проучване на учениците и примерната програма за събиране на материали за психоdiagностичка характеристика на учениците.

Характерно за трудовете на проф. Г. Пирьов по педагогическа психология е задълбоченото, критично и конструктивно разглеждане на поставените в тях проблеми и мащабността на теоретическото обобщение. При това всяка негова разработка — теоретична и експериментална, е по правило здраво свързана с практиката на възпитанието и обучението и е насочена към тяхното подобряване. Връзката между теория и практика е не само една от любимите тези за научно осветляване от проф. Г. Пирьов, но и поле за приложение и потвърждаване в психолого-педагогическата сфера.

*

В областта на възрастовата и особено на детската психология „присъствието“ на проф. Г. Пирьов е също така ярко, с дълбоки и трайни следи. Не само защото в изследванията и публикациите му има теми и от тази голяма

област, а защото и тук авторът, като използува научната методология като най-вярна основа и изходна база, прокарва началния и труден път на марксическата наука за детската психика и нейното качествено своеобразие. Още в първите години след 9 септември 1944 г. проф. Г. Пирьов изработва университетски курс по детскa психология. Първото му издание е в 1949 г., а до 1967 г. учебникът е преиздаван 4 пъти.

За първи път у нас детската психология стъпва на собствените си нозе. Това е голямо и трудно, но същевременно и отговорно дело, защото става във време на големи революционни преобразования. Това е време, когато трябва да се извърши преустройство и в детската психология, в борба с антинаучни мнения и теории.

Малко са и експерименталните изследвания. Затова създаването на марксически курс в тези условия е изключително сложна и трудна задача. При тези обстоятелства логични са и някой несъвършенства в посочения курс. Но с него проф. Г. Пирьов полага научните основи на тази толкова значима област на психологията. Това беше свързано с решаването на важни и актуални проблеми за детската психология. Тя трябваше да се освободи от влиянието на биологизаторското направление и „свободното възпитание“, да се обоснове и узакони решаващата роля на възпитанието, на условията и начина на живот на децата, да се обясни научно същността на човешката наследственост и нейната роля във формирането на личността.

Върху решаването на тези основни проблеми трябва да се „надстроят“ останалите — характеристики на отделни психически процеси и психически съвкупности в детската възраст, да се разкрият техните особености и своеобразие. Проф. Г.

Пирьов оценява този факт и се заема най-напред с водещите проблеми. Така, непосредствено след системния курс, се редуват неговите разработки върху взаимоотношението между възпитание и развитие; проблемите на обективната и закономерната периодизация на детството, характеристика на отделните възрастови етапи с техните качествено своеобразни черти.

В областта на детската психология Г. Пирьов търси не само „масовото“ и „типичното“ сред децата, не само нормалното и стабилното, но и възможните отклонения от него. Насочването към тези проблеми датира по-отдавна в научното и приложното дело на Г. Пирьов. Още в 1934 г. той разработва проект за законоположения за помощните училища в България. В първия системен курс по детскa психология (1949—1967 г.) той обособява самостоятелен раздел — проблеми на дефектологията. Той разкрива структурата на понятието „детска дефективност“, систематизира типичните категории на това явление, отделя място и на по-малко типични, но срещани сред децата психични отклонения. Така проф. Г. Пирьов прави в теорията и педагогическата практика още един значим принос, като изучава от позициите на психолога отклоненията от нормалното детско развитие и дава на педагогическите работници още един научен инструмент. Той ги запазва и от евентуални грешки и увлечения. Те трябва да търсят аномалиите само там, където действително съществуват. С голямо усърдие Г. Пирьов утвърждава оптимизма в човешките възможности и в границите на детската дефективност. Какво могат такива деца, накъде следва да се насочи развитието им, кой е най-верният път за превръщането им

в повече или по-малко пълноценни граждани.

Разработил основни методологически проблеми на детската психология, разкрил и много конкретни страни в психиката на децата от яслите, от предучилищна и училищна възраст, проф. Пирьов не остава в рамките на човешкото детство. Той отделя място и на зрялата и старческата възраст. Вниква в своеобразието им, разкрива отслабващите и силните им страни. Напредъкът на психологическата наука изобщо, както и собствената му работа в областта на експерименталната психология разкриват нови възможности. Човешката зрелост и стареене той изследва с нови методи и получава определени и категорични данни. Разкрива продуктивните възможности на човешкия интелект, съхранявани до късна възраст, сочи обстоятелства, при които те могат да се запазят и изявят. Проф. Г. Пирьов очертава творческия оптимум на хора с различни професии и специалности и отново се спира на условията за придвижване и задържане на този оптимум и до по-късни години. Така неговият принос в детската и възрастовата психология става цялостен и завършен. И в тази област той е един от законните представители на българската психологическа наука.

*

Проф. Генчо Пирьов има определени приноси и в областта на експерименталната психология. Те се отнасят главно до класификация на методите на психологията, теорията на психодиагностиката и методите за изследване на креативитета, както и редица експериментални изследвания върху процесите на ученето, за ревизията на методите за изследване на интелигентността, за взаимоотношението между двете сигнални системи, за

психологията на практическото мислене и редица други проблеми.

Особено голямо значение за развитието на приложната психология у нас има трудът „Експериментална психология“, претърпял две издания (1968 и 1973 г.). С него се запълва една голяма празнота в нашата научна психологическа литература. Въпреки че е предназначена за учебник на студентите по психология, той става ръководство на психолозите в практиката.

Авторът показва дълбоко познаване на методологията и техниката на психологическия експеримент, както и на частните методи за изследване на отделните психически процеси.

Голямо значение за психологическата наука и приложните изследвания има разработването на основните положения за експерименталното изследване. В този раздел авторът моделира сполучливо целия мисловен процес на психолога-експериментатор, като се започне с установяването на работната хипотеза и се приключи с оформянето на труда от проучването.

Особено ценен е приносът на проф. Г. Пирьов в областта на класификацията на методите на психологията. Б. Г. Ананиев дава висока оценка на тази класификация. „В съвременната психология — пише той — пълна класификационна схема на методите на психологическото изследване е предложил българският психолог Генчо Д. Пирьов.“ След публикуване пълната схема на класификацията на методите, направена от Г. Пирьов, той пише: „... В най-голяма степен тя съответствува на съвременното състояние на научния апарат на психологията“ (с. 21).

Проф. Г. Пирьов упорито работи по проблемите на изследване на интелигентността. Като инструментариум се използва тестовата система (стълбицата) на Бине—Симон—

Термановата ревизия. С това той прави българска преработка на тълбичата на Бине—Терман за проучване на интелигентността.

Проведените експерименти потвърждават напълно надеждността и валидността на тестовата система. Отговорното отношение на автора проличава и в желанието му за доусъвършенствуване на стълбицата.

За проучване особеностите и степените на разбирането проф. Г. Пирьов съставя адекватна методика. За целта използва технически задачи за монтаж и демонтаж.

Един изключително важен и класически проблем за съвременната експериментална психология е създаването на адекватни методи за изследване процесите на учене. Проф. Пирьов публикува труд на тема: „Принос към психологията на ученето“ в 2 части, разработен върху солидни теоретико-експериментални основи, като още тогава разглежда психологическите механизми на образуващето на условните връзки.

Г. Пирьов използва свои наблюдения върху процесите на ученето и формирането на условните рефлекси и за тази цел провежда комплексни експерименти.

От гледна точка на експерименталната психология важно значение има направленият от него критичен анализ на конкретните методики за изследване на взаимоотношението между двете стигнални системи.

*

Наред с голямата научноизследователска и преподавателска работа, през 60-годишния си творчески живот проф. Г. Пирьов извършва и значителна научно-популярна работа. Достатъчно е да се отбележи, че през тези 60 години той публикува над 10 научно-популярни книги и брошюри, над 300 статии в списания и вестници, изнася десетки радиобеседи

и участвува в телевизионни поредици и в стотици публични лекции пред най-различни аудитории — родители, учители, ученици и пр.

Особено интензивна е неговата лекционна дейност по линия на народните читалища. След основаване на дружеството за разпространение на научни знания „Георги Кирков“ той е един от най-активните му лектори.

Проф. Г. Пирьов има голяма и разнообразна продукция, поместена в различни списания и вестници. Особено активно сътрудничи на списанията „Училищен преглед“, „Учителска мисъл“, „Възраждане“, „Свободно възпитание“, „Българско училище“, „Мисъл“, „Нашето дете“, „Пропаганда“ и др.

Основните теми на неговите статии по това време са: грижата за децата, защита на майката и детето, демократизацията на образователната система, професионалният растеж на учителите, необходимостта от медико-психологически кабинети и детски домове, подготовка на родителите за възпитанието на децата в семейството, професионалната подготвка и ориентиране и др.

Той е един от активните пропагандатори на педагогически и психологически знания сред родителите. Генчо Пирьов е един от първите автори на поредицата „За комунистическото възпитание на децата в семейството.“ Заедно с В. Томова—Манова са автори на първата книжка от библиотеката „Семейно възпитание“ (1947 г.), озаглавена „Семейството и детето“. В тази книга още тогава ясно се поставя въпросът за голямата роля на социалното наследяване. Обръща се внимание, че без социални контакти не могат да се формират основите на личността на детето, че семейното възпитание не бива да се откъсва от обществото, че родителите трябва добре да се подгответ за семейния живот, преди всичко като

възпитатели на своите деца. През 1976 г. библиотеката на дружество „Г. Кирков“ издаде популярната му книжка „Младите като бъдещи родители“, в която той се спира на същността на подготовката на младите хора за изпълнение на родителските им функции, както и някои особености на семейното възпитание.

Най-крупното произведение на Г. Пирьов от кръга на научно-популярните издания е безспорно монографията „Психологията в твоя живот“ (Партизdat, 1976 г.).

Върху основата на богатата си всестранна психологическа култура и педагогическите си умения проф. Г. Пирьов поднася на масовия читател една действително полезна и в същото време напълно съвременна настолна книга по психология. При това авторът поразява с умението си да подбере и поднесе най-новото, но без да се загуби в онези дискусационни въпроси, които все още не са решени, както и да напомни здраво установеното и потвърдено от практиката психологическо наследство, което не губи своето значение дори за специалистите психолози.

Многостранната научно-психологическа дейност на проф. Г. Пирьов може да се групира главно в следните четири области: детето и семейството; професия, способности, дарования, психодиагностика; учителят и творчеството му; жизнени проблеми на съвременността.

*

Наред с научната, изследователската и пропагандистката дейност, проф. Г. Пирьов развива и активна организаторска дейност. Тя се състои не само в осъществяването на научната или подготвяща бъдещата научна дейност на широк кръг научни работници. Той е един от основателите на Педагогическия институт при БАН и негов пръв заместник-директор, дългогодишен

ръководител на секция „Психология“ и непрекъснато член на Научния му съвет.

Проф. Г. Пирьов е член на много научни съвети: Институт за училищна хигиена и физическо възпитание, Институт по педиатрия, член е и на няколко координационни и специализирани научни съвети.

Проф. Г. Пирьов е избиран на няколко пъти като зам.-декан на Философско-историческия факултет при Софийския университет.

В продължение на повече от 20 години проф. Г. Пирьов ръководи от начало катедра „Педагогика“, а после и катедра „Психология“ към СУ.

Проф. Г. Пирьов има определена заслуга за разкриването и учредяването от начало на специализация по психология, а по-късно и на специалност „Психология“. Могат да се изброят десетки научни сътрудници и хабилитирани преподаватели, чието израстване стана и поради неговото активно и внимателно отношение към хората. Не е малък броят на общите му публикации на трудове съвместно с млади научни работници.

В продължение на много години — с постепенното завоюване на позиции от психологическата наука у нас — проф. Г. Пирьов полага големи усилия за учредяване на Дружество на психолозите в България. От учредяването му до днес той е негов неизменен заместник-председател. Ръководи постоянно действуващия семинар, активно участва в организиране и провеждане на национални конференции по проблемите на психологията. Особено ползотворна е неговата дейност в издаването на списание „Психология“ като заместник-главен редактор.

Като член-кореспондент на БАН проф. Г. Пирьов положи големи усилия за създаване на централно научно звено по психология към

БАН — Лаборатория по психология.

За популяризиране постиженията на българската психология в другите страни определена заслуга има и проф. Г. Пирьов. Той е участвувал с доклади или научни съобщения в над 60 международни конгреси, съвещания, симпозиуми и научни срещи. Изнася лекции в Москва, Ленинград, Лондон, Брюксел и др.

Осемнадесет негови студии и статии са публикувани на руски, английски, немски, полски, унгарски, словашки, италиански, сърбо-харватски и френски език. В отпечатания през 1980 г. Енциклопедически речник по психология (Париж) са включени следните негови статии:

— Développement. — In: Dictionnaire encyclopédique de psychologie, édition Bordas, Paris, 1980, pp. 354—357.

— Dimitrov, Michail Dafinkitchev. — In: Dictionnaire encyclopédique de Psychologie, 1980, p. 372.

— Katsarov, Dimitre Todorov. — In: Dictionnaire encyclopédique de psychologie, Paris, 1980, p. 648.

— Les méthodes de la psychologie. — Dictionnaire encyclopédique de psychologie, Paris, 1980, pp. 745—746.

— Pensée. pratique — In: Dictionnaire encyclopédique de psychologie, Paris, 1980, p. 880—881.

— Schipkovensky, Nikola Spassov. In Dictionnaire encyclopédique de psychologie, Paris, 1980, p. 1061.

Научно-организационната дейност, международното сътрудничество и преди всичко многообемният характер на творчеството на проф. Г. Пирьов са причина той да е известен не само на нашата общественост, но и на учените от много страни. Научните му постижения са обект на цитиране, рецензиране, отзиви и бележки

на съветски и учени от други страни.

Особено творчески активна се оказа възрастта на проф. Г. Пирьов между 70 и 80-те години. Той е един от най-ярките примери на трудолюбие и на всеотдайност при изпълнение на доброволните си задължения към

психологическата наука. Затова нашата психологическа общественост се надява да се радва и да ползува още много нови негови разработки и други дейности за повишаване ролята на психологията в социалистическото строителство.

Рецензии

ЗА НЯКОИ ПРОБЛЕМИ НА ПСИХОЛОГИЯТА НА ВЪЗПРИЯТИЕТО¹

В монографията на д-р Людмил Мавлов се поставят на разглеждане съществени проблеми из областта на перцептологията. Тези проблеми се осветяват задълбочено и многостранно — от психофизиологическо, психологическо и невропсихологическо гледище, но централно място заемат психологическите методи за изследване и анализи на резултатите от тях.

Трудът съдържа три части, които са посветени на трите главни области на възприятието — възприятието за пространство, за време и вербалната перцепция. В трите части на монографията авторът се основава на отлично познаване на световната литература и на специално извършени от него изследвания както чрез експерименти, така и при клинични наблюдения.

Като изхожда от правилното разбиране за сложната природа на възприятието, което не се свежда до данните от усещанията, но все пак зависи на първо място от тях, авторът си поставя задачата да изследва природата и ролята на различните сензорни канали при възприемане на пространството, времето и речта. Тази негова задача е изразена в под-

заглавието на монографията и се решава успешно в трите ѝ части.

В първата част, озаглавена „Пространствена перцепция и сензорни модалности“ се представя обширен литературен обзор на главните теоретически и експериментални изследвания върху следните проблеми: а) сензорна доминантност при пространствена перцепция; б) зрителна и тактилна представност; в) кросмодално съпоставяне и кросмодален принос между зрението и допира; г) съпоставяне на тактилна перцепция у слепи и виждащи лица; д) пространствени нарушения при огнищни мозъчни увреди. Този обзор има подчертан проблемен характер, който се изразява не само в това, че е организиран около поставените проблеми, но и в това, че авторът взема отношение към излаганите възгледи и резултати от чуждите изследвания, като ги подлага на критични преченки и като подчертава перспективите за бъдещи изследвания. По този начин той си осигурява една здрава научна основа за собствените проучвания, резултатите от които излага в няколко глави на тази част на труда си.

Изследванията на д-р Мавлов об-

¹ Людмил Мавлов, Перцептивна преработка и сензорни модалности, изд. на БАН, София, 1981 г., 238 с.

хващат предимно здрави, а също и лица с някои мозъчни увреждания, като се използват разнообразни и адекватни за всеки конкретен проблем методики за четирите експеримента върху поставените проблеми за пространствените възприятия. Използват се оригинални методи на автора или приспособени и модифицирани чужди методи, но винаги на достатъчна бройка опитни лица и при грижливо подредена експериментална постановка.

Въз основа на тези експериментални изследвания, всяко от които е предшествувано от кратка теоретична част, а също и от описание на методиката и организацията на изследването, се излагат твърде аналитично резултатите на автора, често съпоставяни с данните на други автори, разработващи подобни проблеми. Главните резултати могат да се сумират в следните положения: а) възприемането на пространствени стимули чрез различните сетива не става изолирано, а те са взаимно свързани, като се използва един общий механизъм; б) различната ефективност при тактилното възприемане на пространствени величини не се обуславя от наличието или отсъствието на активни движения; в) решаващ фактор за тактилното възприемане е начинът на стимулиране.

Втората част на труда е посветена на проблемите за възприятие на време — темпорална перцепция и сензорни модалности. Изложението се въвежда с обстойно разглеждане на изследванията в различни страни по няколко основни въпроса: оценка и дискримиация на единични интервали от време, дискримиация на подреждане във времето на два стимула, ритъм и слух, възприемане за ритъм и особеностите му в детската възраст и др. Но съществената част с основание се отделя за собствените изследвания на автора, организирани

в няколко експеримента, при които се използват съответни на проблемите методи, един от които включва лабораторен експеримент с оригинална апаратура, подготвена и патентована от самия автор. В друг случай се използват някои експериментални прийоми за лонгитюдно изследване на един пациент с мозъчен удар.

Въз основа на тези изследвания Л. Мавлов, също както и в първата част, прави приноси към психологията на възприятието. Той намира, че възприемането на сложни структури на ритъм не е слухов феномен, а се осъществява чрез различни сетивни канали при единно надмодално преработване на информацията от тях. Като изследва процесите на дискримиационното и класификационното съпоставяне на ритъм у един и същи индивид, авторът установява, че това са различни равнища на сензорна преработка. Оригинално се развива идеята за стадиите на перцептивна преработка: детекция, дискримиация, идентификация и класификация. На тази основа се предлага модел за обяснение на единната преработка на различни двоични стимули („патерни“), разгъваш се в пространството (гл. 19).

В третата част на монографията преобладават проблеми на психолингвистиката, които се отнасят до възприемането и преработката на вербални стимули. В първите три глави на тази част, които имат теоретично-обзорен характер, въз основа на голям брой литературни източници се поставят проблемите за преработка на акустична вербална информация, акустични фактори при лингвистични нарушения, както и за елементарните езикови единици, наречени елементеми.

В последните три глави се излагат методите и резултатите от експерименталните изследвания и подробното казусно изследване на случаи

с нарушение на фонемна идентификация — чиста словесна глухота, нарушение на графемна идентификация — словесна слепота и сензорна афазия.

За проучване на всички тези нарушения са използвани грижливо подбрани психологични, неврологични и лингвистични методи, които са описани сравнително подробно, резултатите са обработени и анализирани задълбочено и са направени ценни изводи. Въз основа на сравнителния анализ на трите изследвания д-р Л. Мавлов издига хипотезата, че при сензорната афазия по Вернике се разрушава едно по-високо езиково равнище, при което се оперира с надмодални елементарни лингвистични единици. С тази „елементемна“ хипотеза авторът предлага да се дава обяснението на редица вербално-перцептивни нарушения.

В заключителните думи на труда авторът прави изводи относно един от главните проблеми на перцептоложията — за механизмите и взаимоотношенията на възприятните преработки на информацията, които се осъществяват чрез отделните сетивни канали. Той разглежда двете основни направления — изолационисткото, което постулира изолирани и специфични механизми за разновидностите на възприятния процес и направлението за „единството на сетивата“, според което възприятната преработка на информация, получена чрез различни модалности, се извършва чрез общи централни механизми.

Без да приема двете крайни схващания, Л. Мавлов намира, че „модално-специфична преработка се изисква и осъществява само за по-елементарните стимулни качества, свързани с определен вид и интензивност на физическата стимулация и улавяни само от специфични сетивни рецеп-

тори. Такива са възприятията за цвет и яркост в зрението, тонална височина и гръмкост в слуха, температура и тежест в допира и пр.“ Все пак той уточнява, като приема, „че има определени всеобщи и основни аспекти, характеризиращи обектите от заобикаляния ни свят, които използват общи структурно функционални механизми в процеса на перцептивната преработка и единни мозъчни репрезентации при тяхното паметово кодиране“ (с. 189). Тези свои схващания авторът подкрепя чрез извършените и посочени по-горе изследвания.

Монографията на д-р Л. Мавлов, резултат на продължително и всестранно проучване, е сериозен принос в нашата, а предполагам и не само в нашата литература по проблемите на перцептоложията; тя има значение и за психопатологията, психолингвистиката, а също за педагогическата психология. Богатата литература на пет езика не само дава солидна научна основа на изследването, но ще помогне и за други евентуални проучвания върху проблемите на психологията. Добрата психологическа, неврологическа и невропсихологическа квалификация (той е специализиран при А. Р. Лурия) е дала възможност на автора да създаде този значителен труд.

Би могло да се пожелае той да насочи изводите си и към някои приложни аспекти от резултатите на изследванията си, за да може трудът да се използува още по-добре. Освен това желателно да се намали употребата на много чужди термини, някои от които наистина са вече приети в научната литература, но други могат да се заменят с наши термини, за да може трудът, в който се разработват нелеки проблеми, да бъде по-достъпен за читателите му.

Г. Д. ПИРЬОВ

ЛИЧНОСТ И МОТИВАЦИОННА РЕГУЛАЦИЯ НА ДЕЙНОСТТА

Проблемът за личността оформи един от центровете на изследванията в марксистката психология през последните 10—15 години. Макар че обобщаващето на социалните и методологическите фактори на бурното развитие на психологията на личността да е работа на бъдещите изследователи, още сега се приема, че през 70-те години личността става център на изследванията в съветската психология, така, както центърът през 30—40-те години е проблемът за съзнанието, а през 60-те години — дейността.¹

Тази динамична преориентация в проблематиката на водещите психологически изследвания постави предицца от теоретични и методологически проблеми. Част от тях са свързани с частнопсихологическата концепция за личността — търсенето и обосноваването на модел на нейната психична организация, а също и принципи на изследването на нейното формиране и динамика. Но изясняването на понятието „личност“ от психологическа гледна точка постави и въпроси от по-общо теоретико-методологическо естество — въпросите за равнищата на психичната регулация, специфичните функции на психичното при различните взаимодействия на човека с действителността, принципите на интеграция на различните процеси в човешката психика, взаимовръзките между познавателната и мотивационната регулация на дейността и т. н. Именно в този теоретико-методологичен обхват е изследването на А. Петков върху мотивационното съдържание на чо-

вешката дейност.² Радостно е, че още в първите години на обособяването на психологията на личността като самостоятелно изследователско направление и научна дисциплина у нас Ас. Петков поставил на обсъждане проблеми, от чието решаване ще зависи до голяма степен успехът в изследването на отделните страни от психичната организационна личността.

Няколко момента характеризират подхода в изследването на мотивационното съдържание на дейността в тази книга. Мястото на мотивацията в структурата на дейността се интерпретира не от позициите на някоя от частнонаучните концепции за мотивите и мотивационният процес, а от гледна точка на принципа за единство на психика и дейност, който в същност очертава една от методологичните оси на марксистката психология. Авторът прави опит да разкрие конкретното съдържание на този принцип при изясняването на основната психологическа характеристика на дейността на човека.

Вторият съществен момент в теоретичната постановка на изследването според мен е добре засечената теза, че конкретизацията на принципа за единство на психика и дейност може да бъде успешна от позициите на личностния подход на психологическо изследване. Така целостта на човешката дейност и нейната психична регулация се свързва с целостта на реалния субект на дейността — личността.

Във връзка с това разбиране авто-

¹ Вж. В. А. Петровский, К пониманию личности в психологии, „Воп. психолог.“ № 2, 1981.

² Асен Петков, Психо-мотивационно съдържание на човешката дейност. Изд. на БАН С., 1980, III е.

рът дискутира проблема за връзката между познавателните и подбудителните функции на психичното в регуляцията на човешката дейност. Именно в плана на реалната дейност на субекта в нейния обществен контекст може да се разкрие мотивационната обусловеност на познавателната дейност, доколкото мотивацията обуславя избирателно-оценъчното отношение на човека към всичко, което го заобикаля. В този смисъл мотивацията се разбира не само като детерминирана от обществените отношения, но и като вътрешен фактор, който конституира интегритета на психичните процеси и определя харктера на индивидуалната дейност. Тази постановка на автора обогатява разбирането на функциите на мотивационния процес. Мотивацията се свързва не само с подбуддането и насочването на поведението, но и с психичното опосредствуване между изискванията на външната среда и вътрешната организация на личността. Тя се разглежда и като интегратор на психичната структура на личността и фактор на нейното нормално функциониране.

При такъв подход на разбиране на връзките между личност, мотивация и дейност могат да се направят и изводи за основните механизми на формирането и развитието на личността. Авторът убедително е защитил постановката, че в структурата на личността се закрепват като вътрешни продукти не резултатите от всяко външно въздействие, а само тези, които са включени в структурата на мотивацията.

Втората част на изследването е опит за очертаване на основните компоненти в структурата на мотивацията. Тя се разглежда не като процес, чиито звена са свързани в определена последователност, а като фунционираща система, обединяваща различни компоненти на

човешката психика, включени в подбуддането и насочването на дейността. В структурата на мотивацията се обособяват четири основни компонента: потребностите, емоции, познавателният компонент и оценъчното отношение. Обосновава се приоритетът на личностния подход при изясняване на механизмите на мотивационната регулация на дейността. Според автора основната функция на мотивационната система като цялостна организация е да осигури адекватна на обективните изисквания дейност. Заедно с това мотивационната система се свързва с активните развиващи тенденции на личността.

При разглеждането на отделните компоненти на мотивацията авторът се е стремил към изясняване на структурно-функционалните взаимовръзки между тях и най-вече дефиниране на основните им функции в мотивацията като цялостна система.

Аз няма да се спирам върху анализа на отделните компоненти на мотивацията. Авторът ги интерпретира съдържателно и функционално въз основа на съвременните концепции в съветската психология. Тук частнонаучните факти се обсъждат последователно от позициите на разкриването на функционалните зависимости между различните равнища на мотивационната система. Авторът се е стремил към обобщения, които разкриват вътрешната динамика на психичната организация на личността и нейната проява в дейността. Като цяло тази част на анализа представлява сполучлива конкретизация на основните постановки и принципи, разглеждани в общо-теоретичната част.

Разбира се, някои постановки на автора се нуждаят от по-нататъшна аргументация и изясняване. Имам предвид по-специално въпроса за връзката между ценностна ориента-

ция и мотивация, в чиято интерпретация натежава социално-психологическият аспект (възприемането на обществените ценности от личността). Тази проблематика трудно може да бъде изяснена без включване на проблема за изграждане на Аз-концепцията на личността, определяща мотивационната стратегия при различни социални изисквания и динамиката на ценностната система.

Не всички моменти от изследването на структурата на мотивацията са достигнали едно и също равнище на изясняване и обобщение. Голямата трудност, с която се е сблъскал авторът (а вероятно и всеки, който се заема с изследване от теоретико-методологически характер), е обобщаването на фактите от различни частни изследвания на мотивацията, емоциите, познавателната дейност и т.н. Тук на места авторът е допуснал включващето на понятия и принципи на обяснения от физиологията на висшата нервна дейност (най-вече концепцията на Ухтомски за доминантата), които според мен не съответствуват на избрания подход на

обяснение и равнището на анализа на мотивацията като личностно-психологически феномен.

Ценността на рецензирания труд за развитието на нашата психологическа наука виждам преди всичко в защитения личностен подход при изследването на мотивацията и цялостната регулация на личността. Този подход апелира към разглеждане на личността като цялостна психична организация, която определя спецификата в проявите на отделните равнища на психичната регулация. Идентите на Ас. Петков за факторите, които интегрират психичната структура на личността и механизмите на нейното развитие, безспорно имат приносен характер в нашата психологическа концепция за личността.

Вярвам, че трудът на Ас. Петков не само запълва една празнина в изследването на теоретико-методологичните проблеми на психологията на личността, но и стимулира към научни дискусии, от които толкова се нуждае развитието на психологическата наука у нас.

И. ПАСПАЛАНОВ

ПЕТИ СВЕТОВЕН КОНГРЕС ПО СПОРТНА ПСИХОЛОГИЯ

От 26 до 31 август 1981 година в град Отава — Канада се състоя Петият световен конгрес по спортна психология. В неговата работа взеха участие психолози и педагози от 41 страни. Броят на участниците надхвърли 400. Конгресът бе открит от министър-председателя на Канада Пиер Трюдо. Едновременно се провеждаха тематични заседания в две зали — до обяд и след обяд, а от 16.00 часа започваха научните съобщения. Всеки докладчик имаше определено място в съответната зала. Там той окачваше на две табла както текста на доклада си, така и графики, снимки и други илюстрации. Делегатите имат възможност да се спрат при този докладчик, чийто проблем ги интересува. Тази форма се оказа много полезна и заслужава да се има предвид при организиране на подобни научни прояви и у нас.

Конгресът разглежда такива проблеми, като нови виждания за подготовката на висококвалифицирани спортсти, научни основи на спортната тренировка, психологически основи на високото спортно майсторство, психологически проблеми на масо-

ния спорт, В неговата работа взеха участие и някои от най-известните психолози в света — Н. Худадов, В. Мелников, Г. Горбунов и други от СССР; П. Кунат, Б. Шеленбергер — ГДР; М. Ванек, И. Мацак и други от ЧССР; Джон Кейн — Англия; Г. Щилинг — Швейцария; Дж. Салмела — Канада; Б. Сингер — САЩ и други. От България участвува проф. д-р Филип Генов с доклад на тема „Асоциативният тест като диагностично средство за мобилизираната готовност на спортиста“.

По време на конгреса се състояха и избори за Изпълнителния комитет на Световната организация. За председател бе преизбран проф. М. Ванек — ЧССР, за генерален секретар — Херман Ридер — ФРГ и за заместник-председател проф. Джон Кейн — Англия. За член на Изпълнителния комитет беше избран и българският психолог проф. д-р Филип Генов.

Следващият конгрес ще се състои в Дания при положение, че докрай на 1981 г. не се явят други кандидатури.

ПЕТА СРЕЩА НА ПСИХОЛОЗИТЕ ОТ ДУНАВСКИТЕ СТРАНИ

Поредната пета среща на психолозите от Дунавските страни се проведе в гр. Ростов Велики (СССР) от 25. IX до 30. IX. 1981 г. В известна степен това беше европейска конференция, тъй като 85-те участници в нея представляваха 6 Дунавски страни (ФРГ, Австрия, Чехословакия, Унгария, България, СССР) и 7 не-дунавски (ГДР, Полша, Западен Берлин, Белгия, Швеция, Финландия, САЩ). На осемте симпозиума и заседанието на кръглата маса бяха изнесени 70 доклада, включително 3 от тричленната българска делегация начело с проф. Филип Генов. Ръководители на отделните симпозиуми бяха Д. Ковач (Братислава) и В. Д. Шадриков (Ярослав) — Експериментална психология, Дж. Д' Идовайл (Лувен) и А. В. Беляева (Москва) — Психология на общуването, Т. Ярвилехто (Хелзинки) и А. Н. Лебедев (Москва) — Психофизиология, Х. Хубер (Грац) и Е. Н. Джрафоров (Москва) — Вариант „B“, Б. Ф. Ломов (Москва) — Системен подход в психологическите изследвания, П. Петцолд (Йена) и К. В. Бардин (Москва) — Психофизика, Ф. Патаки (Будапеща) и Е. В. Шорхова (Москва) — Социална психология, Ю. М. Забродин (Москва) — Познавателни процеси и заседание на кръглата маса на тема „Организация на психологическата служба“. Пред участниците в конференцията бяха изнесени две вечерни лекции: „Макропсихологически подход към изучаване на интелигентността — от президента на Международната асоциация на психологическите науки и член на АН в ГДР проф. Ф. Кликс (Берлин) и „Проблемът за взаимодействието на чифтните системи у человека“ — от директора на Института

по експериментална психология и член на Словашката академия на науките проф. Дамян Ковач (Братислава).

Тъй като едновременно работеха по няколко симпозиума и беше невъзможно да се участва във всички, ще споменем само някои от изнесените доклади. Проф. А. А. Бодальов — „Проблемът за общуването в трудовете на Б. Г. Ананиев и В. Н. Мясищев“, Н. Н. Обозов — „Влияние на взаимодействието в групата върху психичните процеси“, О. Халмихова и А. Поташова от Института по експериментална психология — „Памет и парадигмата „общуване“, В. Н. Носуленко — „Влияние на общуването при решаване задачи за оценка на сигнали“, В. А. Колцова от Института по психология (Москва) — „Психическите процеси и усвояване на понятията в условията на общуването“, А. В. Беляева — „Изучаване вербализацията на образа като необходимост за речево общуване“, А. М. Харитонов — „Подходи при изучаване разбирането и използването на езика при общуването“, Л. Мартин (САЩ) — „Общуването между връстниците при решаване на задачи“, Г. А. Линерт (Нюрнберг, ФРГ) — „Метод на конфигурационен анализ“, Б. Матерн (Дрезден) — „Когнитивна тренировка“, проф. Д. Магнуссон (Стокхолм) — „Социално-психологическо изследване на деца 12—18 г. възраст“, Е. Шницева (Кошице) — „Развитие на младежкия трудов колектив“, проф. Х. Хубер (Грац, Австрия) — „Психофизиологически анализ на болни от шизофрения и ипохондрия“, проф. Б. Ф. Ломов — „Системен подход в психологията“, проф. В. Д. Шадриков — „Подход към проблема за

способностите от позицията на принципа за системност“, проф. Г. Н. Ушакова — „Системен подход и психофизиологични изследвания“, Б. Душков — „Системен подход при изучаване психичните явления и дейността на човека“, Г. Ц. Агаян — „Съвременна представа за системната организация на целенасоченото поведение“, Д. Н. Завалишина — „Функционално-интичен анализ на мисленето“, Дж. Д'Идевайл (Белгия) — „Обратни връзки в ученето въз основа на наблюденията“, проф. Ф. Патаки (Будапеща) — „Подход към изучаване на идентичността в социалната психология“, проф. Ф. Гепнов — „Концептуален модел на качествата на социалистическия труженик“, проф. Е. В. Шорохова — „Психологически проблеми на формиране новия човек“, В. Г. Асеев — „Съотношение между съдържателна и динамична страна на възпитателния процес“, М. Кодим (Прага) — „Комплексен исторически подход към изучаване на способностите“, А. В. Филипов — „Въпроси на психологията на управлението“, А. Л. Журавльов — „Социално-психологически проблеми на ръководството на производствения колектив“, В. В. Новиков¹ — „Психологически проблеми на социалното развитие на колектива“, А. С. Чернишов — „Социално-психологически проблеми на организираността на колектива“, проф. Б. Д. Паригин — „Психически климат“, Л. Десев — „Психически климат и психическа атмосфера в колектива“, З. Ковач (Будапеща) — „Експериментално изучаване на приемането на решение“, проф. Рощин — „Политическа психология“, Б. Десева — „Психически особености на конфликтите в търговията“.

Най-оживено бяха дискутирани въпросите за системния подход в психологията, за природата на човешкото общуване, за психическия

климат и психическата атмосфера в колектива, за формиране на личността и нейния модел и др.

Много от поставените въпроси се обсъждаха не само на официалната дискусия по време на заседанията на симпозиума, но и в частни разговори между заседанията, което спомагаше, от една страна, за по-добро изясняване на разглежданите въпроси, а от друга — за установяване по-тесни контакти с колегите-психолози от различни страни.

В работата на симпозиума по социална психология участваха представители изключително на социалистическите страни — СССР, България, Унгария, Чехословакия. На заключителното заседание председателствующата проф. Е. В. Шорохова изтъква, че ако досега класически обекти на изследване са били ученически и студентски колективи, сега стават класически производствените колективи и се разработват нови клонове на психологията, като психология на управлението, политическа психология, психология на търговията и др. При това главна задача на социалната психология е да отговори на обществените изисквания към нея и по-точно да се определи регионът на психологите, техните възможности, задачи, адекватност на методи за изследване, стопанствено да се използува нашият научен потенциал.

На заседанието на кръглата маса директорът на Предприятието за психодиагностични и психодидактически тестове в Братислава Владимир Черни изнесе доклад „Психодиагностични и психодидактически средства и методики“. Той разказа за единственото специализирано предприятие в тази област, чиято продукция е предназначена да задоволява потребностите на психологите от социалистическите страни. В. В. Новиков говори за отраслевата пси-

хологическа служба към Министерството на нефтената и химическата промишленост в СССР, а генералният директор на стопанското обединение „Курганиприбор“, кандидатът на психологическите науки Е. В. Таранов — за изключително богатия опит на психологическата служба в ръководеното от него обединение. Накрая на заседанието около кръглата маса участниците в срещата, преминала в удивително дружеска атмосфера, бяха запознати със структурата и дейността на факултета по психология към Ярославския университет (1970), в който има две специализации (първо, психология на труда и инженерна психология и второ, социална психология), над десет лаборатории и обзавеждане за около половин милион рубли. Психолозите имат по време на обучението си практика в предприятията. След завършване на висшето си образование те идват на консултации във факултета. За психолози има 150 заявки от предприятия, а завършилите висше

образование психолози са много помалко.

Петата среща на психолозите от Дунавските страни е важно събитие в живота на психолозите от 13 страни. Тя беше място за полезен обмен на информация в областта на психологията и подходяща форма за установяване непосредствени и тесни контакти между психолозите от различни страни. Срещата премина на високо научно равнище и бе принос в развитието на сътрудничеството и взаиморазбирането между психолозите. Реализирането на нейната богата програма, за което благоприятстваха създадените прекрасни условия за работа от страна на домакините — 8 симпозиума, 2 вечерни лекции, дискусия около кръглата маса и разностранини научни контакти — е определено придвижване в развитието на психологическата наука и на нейните основни направления.

Решено бе шестата поредна среща на психолозите от Дунавските страни да се проведе в Австрия през 1983 година.

Б. ДЕСЕВА

СЪДЪРЖАНИЕ

на годишнина девета на списание „Психология“

1. АРНАУДОВА, Р., Н. ВЕЛИЧКОВА, Т. МИЛКОВСКА — Особености на вниманието, паметта и мисленето при деца с ювенилен ревматоиден артрит	IV 242
2. АСЕНОВ, ЦВ. — Сравнително изследване на зрителната и слуховата памет	III 155
3. АТАНАСОВА, АН.—ВУКОВА — Развитие на музикален слух у деца от две до три години	II 92
4. БЛИЗНАКОВ, П. — Влияние на Великата октомврийска социалистическа революция върху класовата психика на българския пролетариат	VI 346
5. БОНЕВ, Хр.— Адаптация при водачи на моторни превозни средства	I 37
6. ВАСИЛЕВ, ГР. — Учебната мотивация на студентите	V 308
7. ВАСИЛЕВА, М. — Проблемност и програмиране в учебния процес	IV 231
8. ВАСИЛЕВ, П. — Методът на контент-анализа при психологическите изследвания	III 150
9. ВЕНДА, В. Ф. — Психологически аспекти на усъвършенствуване взаимодействието на човека с ЕИМ	II 100
10. ГАВРИЙСКИ, В. — Критическа честота на сливане на светлинните трептения — показател за функционалното състояние на централната нервна система. Нормални стойности	V 330
11. ГЕНОВ, Ф. — Концептуален модел за качествата на личността на социалистическия труженик	I 21
12. ГЕНОВ, Ф. — Априлски импулси на психологията	II 62
13. ГЕНОВ, Ф. — XII конгрес на БКП и задачите на психологията	III 134
14. ГЕНОВ, Ф. — Социално-психологически особености на колектива с бригада на организацията на труда	III 189
15. ГЕНОВ, Ф. — Тодор Живков — принос за развитието на психологията	IV 203
16. ГЕНОВ, Ф. — V световен конгрес по спортна психология	VI 402
17. ГИТЕВА, М. — Относно някои възрастови и индивидуални особености при формиране на установки за асоциално поведение у нещъпълнолетните правонарушители	II 77
18. ГЕОРГИЕВ, Г. Ф. — Проф. Димитър Кацаров и професионалното ориентиране	II 117
19. ГРОНЕВ, Д. — Към въпроса за определянето на понятието „механизъм“ в социалната психология	IV 215
20. ДЕЛЧЕВА, Т. — Нагледно-образно мислене и творчество	VI
21. ДЕСЕВА, Б. — V среща на психолозите от Дунавските страни	VI 402
22. ДОБРЕВ, Т. — Адаптация на младите асистенти към педагогическата дейност	II 82
23. ДРАГОШИНОВА, Р., Т. ТАТЬОЗОВ — Оценка на игровата дейност на детето през ранна възраст	V 301
24. ЖЕКОВА, СТ. — Из психологическото наследство на проф. Димитър Кацаров	II 122
25. ЖЕКОВА, СТ. — Моделирането като метод в изследването на учителската професия	VI 356
25а. ЖЕЛЯЗКОВ, К., Изменение на някои психически функции през младежката и зряла възраст	IV 236
26. ЗЛАТАРЕВ, К. — Програмата „Интеркосмос“ и развитието на космическата психология	IV 263
27. ИВАНОВА, З. — Психологически проблеми на адаптацията на личността към дейността	I 28
28. ИВАНОВ, ИВ. — Мястото на самооценката в структурата на личността	I 50
29. ИВАНОВ, П. — Социално-психологически аспекти на монотонията в трудовата дейност	II 109
30. ИНДЖОВА, М. — Нови книги	V 343
31. КАРАГЬОЗОВ, ИВ. — Умствена работоспособност и внимание на учениците от II—II клас	V 314
32. КЛИКС, Ф. — Върху еволюцията на познавателните процеси и постижения	I 2
33. КОСЕВ, И. — Системообразуващ фактор в дейността — роля в недиректния междуличностен контакт	I 42

34. КОСТОВ, К. — Опит за построяване на структурно-функционален модел на системата памет-мислене	VI
35. КОТОКОВ, Г., П. РАНДЕВ — Феноменът Пиаже и психологията	III 173
36. КОЧЕВ, Р. — За положителния смисъл на понятието „безсъзнателно психическо“	V 286
37. КРУМОВ, КР. — Социалната мотивация и позицията на личността в колектива	III 143
38. КУСЕВ, ИВ. — Относно регулирането на социално-психическия климат в трудовия колектив	VI
39. ЛАЛОВ, Б. — Енграми на паметта и тяхната роля в познавателния процес	54
40. МАВЛОВ, Л., М. ПОПОВА, С. КРЪСТЕВ — Хемисферна специализация — за вид стимули или за начина на преработка	I 45
41. НЕТОВ, ИВ. — Акад. Михаил Димитров — живот и дело	IV 256
42. ПАСПАЛАНOV, И. — Личност и мотивационна регулация на дейността	VI
43. ПАСПАЛАНОVA, Е. — Изследване на интелигентността с теста на Р. Б. Кятъл	III 164
44. ПЕНЧЕВА, С. — Латерална асиметрия на перебралните хемисфери при възприемане на букви	VI
45. ПЕТКОВ, А. — Ролята на мотивацията във формирането на психичната структура на личността	V 282
46. ПЕЦОВ, СВ. — Изследване на психическия статус на собственото име	V 296
47. ПИСЕВ, В. — Обективен анализ на влиянието на умората и качеството на поведение върху сензомоторната дейност при ученици от горния курс II 87	
48. ПИРЬОВ, Г. — Психологията на творчеството като наука	I 15
49. ПИРЬОВ, Г. — За проф. Димитър Кацаров — по случай 100 години от раждането му	II 115
50. ПИРЬОВ, Г. — Акад. Михаил Димитров — живот и дело	IV 252
51. ПИРЬОВ, Г. — За изграждането на психологията като наука в България V 270	
52. ПИРЬОВ, Г. — За някои проблеми на психологията на възприятието (рецензия)	VI
53. ПОПИВАНОВА, ЦВ. — Биологична зрелост на централната нервна система при ученици, постъпващи на професионално обучение	II 126
53а. ПОПОВ, Л. — Методика за диагностика на умственото развитие на учениците от началната училищна степен	IV 222
54. СТАНКУШЕВ, Т., ВЛ. БОЯДЖИЕВ, А. СОТИРОВА — Изследване върху личността на наркомани с теста на MMPI	II 71
55. ТРИФОНОВ, Т., СТ. МИНКОВА — Процесът интуиция в творческата техническа дейност	I 32
56. ТРИФОНОВ, ТР., СТ. МИНКОВА — Корени на българската душевност III 180	
57. ТРИФОНОВ, ТР., СТ. МИНКОВА — Корени на българската душевност IV 245	
58. ТРИФОНОВ, ТР., СТ. МИНКОВА — Корени на българската душевност V 322	
59. * * * — Чл.-кореспондент проф. Г. Пирков — виден български психолог и педагог	VI
60. ЦАНЕВ, И. — Оценка на валидността на методи за изследване на евристичното мислене	V 335
61. ШИШКОВ, АТ., М. АЧКОВА — Агресивност и депресивност при непълнолетните с асоциално поведение	V 291
62. ЯНКОВА, Т. — За психологическите предпоставки при музикалното обучение	VI 35

14. ЗА СВЕДЕНИЕ НА АВТОРИТЕ

12 Материалите, които се изпращат за публикуване в списанието, трябва да бъдат съобразени със следните изисквания:

16 — да не са публикувани в други печатни издания
7 — научните публикации да са одобрени от научните ръководители на съответните институти

5 — материалите да са изложени кратко, в обем не повече от 300 машинописни реда (10 страници по 30 реда). В посочения обем се включват и таблиците, фигурите и литературата. Ръкописите се изпращат в два екземпляра. **НЕ СЕ РАЗГЛЕЖДАТ ИЗОБЩО МАТЕРИАЛИ В ПО-ГОЛЯМ ОБЕМ.**

2 — списъкът на литературата трябва да съдържа само имената на авторите, които се цитират в статията.
0 — да бъде приложена кратка анотация (не повече от 10 машинописни реда), с която да се разкриват същността и приносът на публикацията.

3 — фигурите да са начертани на плътна бяла хартия с плътни линии с черен туш в мащаб 1:1. Надписите към фигуранте да бъдат на отделен лист. На гърба на същите да се пише с молив номерът ѝ, заглавието на статията и името на автора.

5 — заглавията на таблиците да бъдат кратки и да се изписват пълно всички наименования на графите.
2 — да се посочват трите пълни имена на автора, месторабота и адрес.

0 Публикуваните материали се хоноруват. Непубликуваните не се връщат на автора.

3 Материалите, които не отговарят на посочените условия, не се разглеждат от редакционната колегия.

СОДЕРЖАНИЕ

1. П. БЛИЗНАКОВ — Влияние Великой Октябрьской социалистической революции на классовую психику болгарского пролетариата	346
Педагогическая и возрастная психология	
2. Т. ЯНКОВА — К вопросу о психологических предпосылках при музыкальном обучении	351
3. С. ЖЕКОВА — Моделирование как метод исследования профессии учителя	356
4. Т. ДЕЛЧЕВА — Наглядно-образное мышление и творчество	360
Психология труда	
5. К. КОСТОВ — Опыт построения структурно-функциональной модели системы память-мышление	365
6. И. КУСЕВ — Относительно регулирования социально-психического климата в трудовом коллективе	371
Медицинская и спортивная психология	
7. С. ПЕНЧЕВА — Латеральная асимметрия церебральных полушарий при восприятии букв	380
История психологии	
8. * * * — Член-корреспондент проф. Генчо Пирев — выдающийся болгарский психолог и педагог	386
Рецензии	
9. Г. ПИРЕВ — О некоторых проблемах психологии восприятия	395
10. И. ПАСПАЛАНОВ — Личность и мотивационная регуляция деятельности	398
Научная жизнь	
11. * * * — V Мировой конгресс по психологии спорта	401
12. Б. ДЕСЕВА — Пятая встреча психологов Дунайских стран	402

CONTENTS

1. P. BLIZNAKOV — The effects of the Great October Socialist Revolution upon the class psychic of Bulgarian proletariat	346
Psychology of education and ages	
2. T. YANKOVA — On the psychological pre-conditions in teaching music	351
3. ST. ZHEKOVA — Situational modelling in teacher's profession research	356
4. T. DELCHEVA — Visual-imagery thinking and creativity	360
Psychology of labour	
5. K. KOSTOV — An attempt to construct a structural-functional model of the system memory-thinking	365
6. I. KOUSSEV — Concerning the regulation of social-psychological climate in the working collective	371
Medical and sport psychology	
7. S. PENCHEVA — Lateral asymmetry of brain hemispheres in letter perception	389
History of psychology	
8. * * * — Correspondent-member prof. Gencho Piryov — an eminent Bulgarian psychologist and pedagogue	393
Reviews	
9. G. PIRYOV — On some problems of the psychology of perception	395
10. I. PASPALANOV — Personality and motivational regulation of the activity	398
Science life	
11. * * * — The 5th World Congress of Sport Psychology	401
12. B. DESSEVA — The Fifth Meeting of the Psychologists of Danube countries	402